

Eğlence Sektöründe Çalışma Koşulları ve Ayrımcılık: Çingenerler Örneği¹

Nursel DURMAZ*

Özet: Bu araştırma, özgün çalışma koşulları gereği esnek çalışma biçimini öteden beri benimseyen eğlence sektörünü, post-modernleşme ile birlikte ele alarak, çalışma ilişkilerindeki kuralsızlaşmayı ve korunmasızlığı gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma hayatının dezavantajlı gruplarından biri olan ve ağırlıklı olarak eğlence sektöründe çalışan Çingenerler sektörün getirdiği olumsuzluklara en çok maruz kalan kesim olmuşlardır. Bu sebeple Ankara’da ikamet eden 23’ü Çingene olan toplam 24 eğlence sektörü çalışanı ile gerçekleştirilen araştırma vasıtasıyla konuya ilişkin bilgi toplanmıştır. Araştırma sonucunda gerek çalışma saatleri ve ücret düzeylerindeki belirsizlik, gerek sosyal güvencesizlik, gerekse sendikasızlaşma ile esnekliğin çalışanlar açısından çalışma koşullarını olumsuz anlamda nasıl etkilediği gözler önüne serilirken, eğlence sektöründe özellikle cinsiyete ve etnisiteye dayalı ayrımcılık da ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eğlence Sektörü, Esneklik, Çingenerler, Ayrımcılık

Abstract: This research aims to reveal irregularity and vulnerability in work relations of entertainment industry, which adopted flexible working style from the beginning due to working conditions, with post-modernism exertion. As a hapless group in community, gypsies who mostly work in entertainment industry are exposed to disadvantages of sector more than any other ethnic groups. Information gathered by face-to-face interviews from 24 workers who has 23 gypsy origin. As a result it is clear that negative effects of flexible working style, which leads to uncertainty in working hours and wages, lack of social security and non-unionization, cause poor working conditions. Also discrimination based on ethnicity and gender is discussed in this research.

---

¹ Bu çalışma 27-29 Eylül 2012 tarihinde Kocaeli Üniversitesi’nde yapılan 4. Uluslararası Ekonomi Politik Konferansında sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir ve Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ’ün danışmanlığında yürütülen “Eğlence Sektöründe Korunmasız İstihdam Örneği Olarak Çingenerlerin/Romanların Durumu” adlı tezden alıntılanmıştır.

* Arş. Gör. Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Key Words: Entertainment Sector, Flexibility, Gypsies, Discrimination

Giriş

Eğlencenin tarihi çok eski dönemlere dayanmasına rağmen, eğlencenin bir sektör olarak karşımıza çıkması ve dolayısıyla da bu sektördeki emekçilerin çalışma koşullarının tartışılması oldukça yeni bir olgudur. Ülkemizde özellikle 1930'lardan sonra eğlence sektöründe önemli gelişmeler ve değişimler yaşanmıştır. Modern eğlence mekânlarının artmasının yanı sıra, sinema ve tiyatroların da açılmasıyla eğlence sektörü daha da çeşitlenmiştir. Eğlence dendiğinde müzik, dans, şov gibi biçimlerin yanı sıra opera, bale, heykel gibi sanat dalları da akla gelmektedir (Argan, 2007: 151). Dolayısıyla eğlence sektörünün kendi içinde gruplara ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu durumda çalışmanın ilgilendiği alanı belirtmek gerekir. Bu çalışmada, müzik sektörü ve bu sektörde gece çalışanlar ele alınacaktır.

Eğlencenin, bireylerin sosyal hayatlarında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Peki aynı şey sektörde çalışanlar için de geçerli midir? Bu soru çalışmanın hareket noktası olmuştur. Sektöre dışarıdan bakan biri için son derece renkli ve cazip olan eğlence hayatı, bir de bu sektörde çalışanlara kulak vererek irdelenmelidir.

Esnek çalışma biçimlerinin çeşitli örneklerine rastlanıldığı eğlence sektörü, gerek çalışma saatlerinin ve ücret düzeylerinin belirsizliği, gerekse de çalışanlar için sosyal güvence sunmaması dolayısıyla, çalışanları oldukça ağır çalışma koşullarına tabi kılmaktadır. Bunun yanında, sektörde çalışanların mesleki, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda birbirlerinden farklılaşması çalışanlar arasında birlikte hareket etme kabiliyetine ket vurmaktadır. Dolayısıyla, sektörde örgütlülük düzeyi oldukça düşüktür. Eğlence sektöründe çalışanların bir başka önemli sorunu gündelik hayatta ayrımcılığa uğramalarıdır. Özellikle kadınlar bu sektörde istihdam edilmeleri sebebiyle toplum tarafından dışlanmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, eğlence dünyasının sosyo-mekânsal coğrafyasını çizerken özellikle Ankara özelinde eğlence hayatının çeşitli aktörleri ile görüşmeler yaparak, eğlence hayatının “görünmez” yüzünü betimleyebilmektir. Bu doğrultuda eğlence sektörü çalışanlarının sorunlarının irdelenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada küreselleşmenin eğlence sektörü üzerindeki etkileri, çalışma koşulları ve esnek çalışma biçimleriyle ilişkilendirilerek sunulmuştur. Eğlence sektöründe çalışan Çingenerler ile derinlemesine mülakat yapılarak gerçekleştirilen alan araştırmasında, araştırma öznesi olarak Çingenerlerin seçilmesindeki neden, hem Çingenerlerin ekseriyetle eğlence sektöründe istihdam edilmeleri, hem de çalışma hayatının en dezavantajlı grupları içinde yer almalarıdır.

Eğlence Sektörü

Eğlence; psikolojik hem de sosyolojik bağlamda önemli işlevlere sahip olduğundan, sosyo-psikolojik boyutuyla ele alınması gereken alanlar arasındadır. Bireyler yaşadıkları toplumun sözlü ve sözsüz iletişim yöntemleri ve araçları hakkındaki bilgiyi edinme ve kullanma fırsatını genelde grup ortamlarında ya da eğlence ortamlarında edinir (Alkan, 2008: 6). Bu açıdan eğlence, birey ve toplumun eğitim işlevine de katkı sağlar. Toplumsallaşma süreci içinde ise bireyin, bir olay ya da durumu nasıl algılayıp anlamlandıracağını ve hangi şekilde tepki göstereceğini öğrendiği ortamlardan biri de eğlence ortamlarıdır. Çünkü eğlence, bireyleri bir araya getirmekte, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendirmekte ve ortaklığı pekiştirmektedir (And'tan akt. Özdemir, 2005: 328).

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde, “neşeli ve hoşça vakit geçiren şey (...)” olarak tanımlanan eğlencenin, serbest zamanla ilişkili bir kavram olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Serbest zaman, geçmişte "boş zaman blokları" anlamına gelmekteyken, günümüzde ise tüketime teşvik eden bir yaşam alanı anlamı kazanmaya başlamıştır. Kapitalizm bu alana büyük yatırımlar yapmakta ve boş vakti, tümüyle kontrolüne almaya çalışmaktadır. Bu sayede, boş vakit deneyimleri ve bu alanda devreye sokulan değer ve anlayışlar bir tüketim nesnesine dönüşmüştür (Aytaç, 2006: 27). Çoğu eğlence temelli olan bu faaliyetler bireyleri serbest zamanlarında “eğlemek” için eğlenmeye teşvik etmektedir. Buna ek olarak serbest zaman organizasyon türlerinden biri olarak gösterilen rekreasyon² (Argan, 1997: 25), bireylerin ya da toplumsal grupların boş zamanlarında gönüllü olarak, yerine getirdikleri dinlendirici ve eğlendirici etkinlikler anlamında kullanılmaktadır (Karaküçük'den akt. Argan, 2007: 26).

Eğlence ile ilgili olarak yukarıda yapılan tanımlamalar ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere, eğlence bireylerin sosyal hayatlarında olmazsa olmazların arasına girmiştir. Bireyler özel hayatlarında karşılaştıkları sıkıntılardan uzaklaşmak için eğlenmeyi bir araç olarak görmektedirler. Çalışma hayatını da buna ekleyecek olursak; disiplinli, kalıplaşmış ve monoton bir çalışma düzeninin çalışan üzerinde yarattığı fizyolojik ve psikolojik etkiler, sadece dinlenme ve işe yeniden dönme ile aşılamamakta; eğlenme ve moral etkinliklerinin de yer alacağı aktiviteler önem kazanmaktadır.

Maslow'un, –fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sevgi ve ait olma, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme şeklinde sıralanan- “İhtiyaç Hiyerarşisi”ne baktığımızda da eğlencenin bir gereksinim olduğu görülmektedir. Kişinin gizli kalmış yetilerini ve yaratıcılığını ortaya çıkaran kendini gerçekleştirmenin bir yolu rekreasyonel etkinliklere katılımdır (Argan, 2007: 29). Eğlenceyi bir hizmet üretimi olarak sunan sektör ise “eğlence endüstrisi” olarak adlandırılmaktadır (Kaçmaz, 2009: 5). Dışarıdan bakıldığında rahatlatıcı, son derece renkli ve cezbedici görünen

² Rekreasyon, insanların boş zamanlarında, eğlence ve spor amacı ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler anlamını taşımaktadır (TDK).

eğlence hayatı, eğlence sektörü olarak karşımıza çıktığında koşulları incelenmesi gereken meşakkatli ve iç sorunları olan bir çalışma biçimidir.

Eğlence Sektörünün Çalışma Yaşamındaki Yeri

Eğlence Sektöründe Esnek Çalışma İlişkileri

Teknolojik gelişme, küreselleşme, yüksek rekabet ve ekonomik bunalımların yoğunlaştığı son yıllarda çalışma yaşamının gündemine yeni bir konu olarak giren esneklik kavramının (Ansal, 1999: 3) temel ögesini değişebilirlik oluşturmaktadır. Bu nedenle esneklik özellikle köklü değişim dönemlerinde belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Erdut, 1998: 27). İşgücü piyasasının esnekleşmesi, işletmenin işgücü girdisinin düzeyini ve zamanlamasını talebe göre değiştirme, ücret düzeyini verimliliğe ve ödeme gücüne göre ayarlama ve mevcut işçileri talepteki değişimlere göre farklı işlerde görevlendirme yetkisi olarak ifade edilmektedir (Tokol, 2011: 123).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, eğlence sektörü, talepler doğrultusunda sürekli değişen program ve içeriğe sahiptir (Campo ve Ryan, 2008: 293). Refah toplumuyla birlikte tüketim arzının büyümesi, tüketimciliğin parlantılı, büyümlü, şenlikli bir yaşamın göstergesi haline gelmesi (Aytaç, 2006: 27), eğlence anlayışında da yenilikleri beraberinde getirmiştir.³ Özellikle kapitalizmin yapısal dönüşümü ile birlikte eğlence ve boş zaman kavramları yeni içerikler kazanarak, küresel ve metalaşmış bir görünüme kavuşmuş; zevk, beğeni, haz, istek, arzu ve etkinlik kalıpları büsbütün küresel bir yayılma sürecine girmiştir (Aytaç, 2006: 44). Tüketimin sınırsız dünyasında yok olmamak için eğlence sektörü de post-modern toplumun ihtiyaçları doğrultusunda değişikliğe gitmiştir.⁴

Ayrıca, çalışma hayatında yaşanan yeniden yapılanma ile ortaya çıkan, küresel düzeyde istihdamda esnekleşme, esas olarak çalışma ilişkilerinde kuralsızlaşmayı ve korunmasızlığı getirmiştir. Eğlence sektöründe işin niteliği, emek süreci açısından

---

³ Tüketim toplumunun arka planında güçlü bir kapitalist kültür bulunmakta, bu kültür, hayatın odağına tüketimci refleksleri, tüketime ilişkin marka ve semboller koymakta, bunun etrafında yaşam stili ve kimlik yapıları inşa etmektedir. Kapitalizm ile tüketimciliğin bir yaşam biçimine dönüşmesi, tüketenler arasında sınıf, statü ve yaşam tarzı ayrımlarını beraberinde getirmiştir. Tüketim toplumunda, sınıf ve diğer sosyal hiyerarşiler, bireylerin tüketim performansıyla ölçülmektedir (Aytaç, 2006: 29-31).

⁴ Kapitalizm, kâr'a götüren etkinlik ve araçsal mamul üretmekle kalmamaktadır aynı zamanda, haz, arzu, talep vb. tüketme eğilimleri de üretmektedir. İktisadi dizge, çeşitli manipülatif aygıtlar yoluyla (reklam, propaganda, moda, kitle atraksiyonları vs.) kontrolsüz tüketim hırsını sürekli kışkırtarak kitlenin eğlence hayatını düzenlemekte, yeni ve özgün eğlence fantezileri üretmektedir (Aytaç, 2006: 38). Örneğin, alan araştırmamıza katılan eğlence sektörü çalışanları –bu değişen eğlence anlayışı sebebiyle- kişilerin (zengin ailelerin) evlerine müzisyen çağırarak misafirlerine/konuklarına eğlendirici vakit geçirebilmelerinin kendi aralarında sosyal statülerinin bir göstergesi olarak kabul ettiklerini belirtmişlerdir.

esneklik uygulamalarına zemin hazırlayan ya da izin veren bir yapıdadır.⁵ Bu sebeple çalışma hayatında yaşanan yeniden yapılanma, esnek çalışma biçimini öteden beri içinde barındıran eğlence sektörü açısından ise, var olan düzensizliğin daha da derinleşmesiyle sonuçlanmıştır. Yine neo-liberal politikaların bir sonucu olarak yapılan yasal düzenlemeler, müzik sektörü gibi sektörlerin nispeten yasalarla korunan hükümlerini de ortadan kaldırmıştır. Kısmi zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma gibi çalışma biçimlerinin yasalarla düzenlenmiş olması müzik sektörü için de yasal meşruiyet zeminini sağlamıştır (Sezen, 2010: 20).

Hükümetlerin eğlence sektörüne yönelik uyguladıkları politikalar da sektörün geleceği için belirleyici olmaktadır. Müzikle siyasetin birbirinden farklı eylemler oldukları doğrudur. Ancak bu onlar arasında bir ilişki olmadığı anlamına gelmemektedir. Müzisyenin satın alma gücü, müzikal üretimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecektir. Eğer savaş, sanat için ayrılan bütçeleri ve ödenekleri kemirip yutarsa, konser salonları, müzik okulları ve sanata yönelik diğer harcamalar nasıl yapılabilecektir? Görülüyor ki ödenek olmaksızın müzik; barış siyaseti olmaksızın ödenek; dolayısıyla müzik/ sanat olmaz (Politzer, 2010: 59). Bu sebeple eğlence sektörüne yönelik uygulanan politikaların şekli sektörde değişimlere neden olabilmektedir. Ağırlıklı olarak eğlence sektöründe istihdam edilen Çingenerlerin de bu değişikliklerden etkilendikleri söylenebilir.

Eğlence Sektöründe Çalışma Koşulları

Eğlence sektörünün önde gelen alt kolu olan müzik sektöründe çalışma büyük bir çoğunlukla gecenin ilk saatlerinde başlamakta ve sabahın ilk saatlerine kadar sürmektedir. Sürekli gece çalışıp gündüz uyumak, milyonlarca yıldan bu yana güneşe göre oluşan insan doğasına aykırı olduğundan, müzik sanatçılarının biyolojik dengeleri bozulmakta, bu da psikolojik ve fizyolojik sağlıklarında olumsuz etki yaratmaktadır. Bu nedenle müzik çalışanları günlük yaşama uyum sağlamakta güçlük çekmektedirler. Eğlence sektöründe çalışanların büyük bir kısmı çalışma süresi içerisinde alkol kullanma alışkanlığına sahiptir. Alkolün insan organizmasındaki olumsuz etkileri nedeniyle, alkollü yatmak uyku kalitesini düşürmekte ve yeterli düzeyde uyuma ve dinlenme mümkün olmamaktadır. Bu da yaşam disiplinini bozmakta, sorunların sürekli ertelenmesine ve giderek yaşamdan kopmaya neden olabilmektedir (Çırık, Yenigün Gazetesi, 2012). Eğlence sektöründe çalışanların karşılaştıkları fizyolojik ve psikolojik sorunların yanı sıra, çalışmalarını ve haklarını etkileyecek olan bir başka sorun da akit türü belirsizliğidir. Sektörde çalışan sanatçılara yönelik çıkarılan borçlanma hakkı⁶ akit türüne göre

⁵ Örneğin; eğlence sektöründe yapılan işin mekanı değişken olabilmekte ve buna bağlı olarak kazanılan ücrette değişkenlik gösterebilmektedir.

⁶ Prim ödenmeden geçirilmiş çalışma süresinin sonradan borçlanarak ödenmesi ve malullük, yaşlılık, ölüm sigortaları açısından sigortalılık süresine eklenmesine hizmet borçlanması denmektedir (Güzel vd, 2010: 270).

belirlenmekteydi. Başka bir deyişle, sanatçının işçi sayılıp sayılmayacağı kararı akit türüne göre sonuçlandırılmaktadır. Yargıtay'ın verdiği kararlar incelendiğinde halen konunun tartışma konusu olduğu ve dolayısıyla bu belirsizliğin eğlence sektörü çalışanları için önemli bir sorun teşkil ettiğini söylemek mümkündür (Özdemir, 1999: 33).

Eğlence sektörü çalışanlarının en önemli sorunlarından bir tanesi sosyal güvencesizliktir. Esnek çalışma biçimini hep içinde barındıran eğlence sektörü, çalışanlar için genellikle sosyal güvenceden yararlanamama anlamına gelmektedir. Sık iş değiştirme, ekonomik gücün yetersizliği, sosyal güvencenin öneminin bilinmemesi gibi sebeplerden dolayı sektörde sigortalı çalışan sayısı oldukça azdır. Eğlence sektörü çalışanları için, temel haklardan biri olan sosyal güvenlik hakkına erişimde yaşanan sıkıntıları gidermenin çeşitli yolları aranmıştır. Geçmişte sanatçılara borçlanma imkanı tanıyan ve şu an yürürlükte olmayan 2167, 2959, 3395 ve 4056 sayılı yasalar ile birçok sanatçı sosyal güvenlik sistemine dahil olabilmıştır (Kılıçoğlu, 2002: 50). Kayıtdışı çalışmanın oldukça yaygın olduğu eğlence sektöründe, çalışanlara geçmişte sigortasız çalıştırıldıkları süreler için yeniden borçlanma imkanı tanınması, bir miktar da olsa, çalışanların çalışma koşullarında iyileştirme sağlamıştır.

Sektörde çalışanların ağır çalışma koşulları nedeniyle ruhsal olarak yıpranmaları da söz konusudur. Çalışma saatlerinin ve ücret düzeylerinin belirsizliği, sosyal güvencesizlik, çalışma hayatında ayrımcılığa maruz kalma gibi birçok olumsuzlukla karşı karşıyadırlar. Bilinen bu olumsuzluklara karşı ülkemizde siyasi partilerin tüzüklerinde kültür ve sanat faaliyetlerine ne düzeyde yer verdikleri ise merak konusu olmuştur.⁷ İnceleme sonucunda ülkemizdeki siyasi partilerin çoğunun parti programlarında, kültür ve sanata gerekli önemin verilmediği, bu konuların genel ve soyut tanımlamalarla geçirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu alanda çalışanların sorunlarının çözümüne yönelik önerilere ise yer verilmemiştir. Geceler boyu süren çalışmalarıyla işverene bir hayli kazandıran sanatçılar, çoğu zaman aldıkları ücretin, asgari ücretin üzerine çıkmayan, alkol ve gece hayatının dejener ortamından korunmak ve bu arada geçimini sağlamak çabasını sürdüren, işten ayrıldığı zaman, verdiği emeğin karşısında adına ancak birkaç yıllık sigorta primi ödenmiş olduğunu gören eğlence sektörü emekçileri (Bozkurt, 1997: 14) ne yazık ki hakkettikleri değeri görememektedirler.

Eğlence sektöründe çalışanların erken yaşta çalışmaya başlamaları eğitim seviyelerinin düşük olmasına sebebiyet vermektedir. Eğlence hayatına girmenin

---

⁷Bu doğrultuda, Çınka'nın 22 Temmuz 2010 tarihinde **Yeniğün Gazetesi'nde** yayınlanan "Siyaset ve Sanat" başlıklı yazısından yola çıkılarak, TBMM'de temsil edilenlerin yanı sıra bazı siyasi partilerimizin sanata bakış açılarını belirlemek amacıyla, parti programları partilerin kendi web sayfaları üzerinden incelenmiştir. Bu partiler alfabetik sıralama ile; İktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Barış ve Demokrasi Partisi, Büyük Birlik Partisi, Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Demokratik Sol Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Saadet Partisi'dir.

ailede var olan bir gelenek olarak görülmesi, çocukların erken yaşlarda okuldan ayrılıp eğlence sektörüne girmeleri sonucunu doğurmaktadır. Erken yaşta çalışmaya başlama, sektörün ağır çalışma koşulları nedeniyle çalışanların yıpranmalarına da yol açmaktadır. Dolayısıyla “dış görünüş”ün de ön planda olduğu bu sektörde 60-65 yaşına kadar çalışma imkanı bulamamaktadırlar⁸. Bu sebeple emeklilik yaşının arttırılması, eğlence sektöründe çalışanların emeklilik hakkına ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bir ses sanatçısının ya da nefesli saz çalan bir müzisyenin yasada öngörülen yaşlara kadar çalışmalarının da fiziksel açıdan mümkün olmadığını belirtmek gerekir.

Çalışma süreleri bakımından incelendiğinde, yapılan işin niteliğinin çalışma süresini belirleyen temel unsur olduğu görülmektedir. İşin niteliğine göre günlük, haftalık veya aylık çalışma süreleri belirlenmektedir. Ancak, ne kadar süre çalışılacağı çoğunlukla esneklerdir. Örneğin, TV için çalışılıyorsa programın beğenilme veya izlenme oranı, işin devam edip etmeyeceği konusunda belirleyicidir. Bir bar ya da gece kulübü müzisyeni için çalışılacak yer ile sözlü bir anlaşma yapılmış olmasına rağmen, o gece rezervasyonun ya da müşterinin olmaması⁹, müzisyen işe gelmiş hatta bütün geceyi bekleyerek geçirmiş olsa da çoğunlukla ücret alamamasına yol açabilir.¹⁰ İşçinin işinde ve her an iş görmeye hazır bir halde bulunmakla beraber fiilen çalışmadan kendisine iş verilmesini beklemesi, iş sürelerinin belirsiz olması çalışanların tedirginlik içinde olmalarına ve dolayısıyla motivasyon düşüklüğüne sebep olan bir durumdur. Motivasyon düşüklüğü çalışana olumsuz yönde etkileyen bir faktördür. Özellikle eğlence sektöründe çalışanların işin niteliği açısından yüksek motivasyona sahip olmaları gerekmektedir.

Eğlence sektöründe belli bir ücret düzeyinden bahsedilemez. Sektördeki ücret düzeyleriyle ilgili olarak literatürde yeterli kaynak olduğu da söylenemez. Ancak, konuyla ilgili gazete haberlerinin değerlendirilmesiyle ücret düzeyinin belirlenmesinde piyasa koşullarının hakim olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır. Ücret düşüklüğü konusunda çalışanlar, mekan sahiplerinin kaliteden anlamadıklarını, bu sebeple kaliteden yoksun, deneyimsiz birçok müzisyeni, çok düşük ücretler karşılığında işe almalarının söz konusu olduğunu ifade etmektedirler (Sezen, 2010: 33). Ücretlerin düşük olması ya da her geçen gün daha düşük ücret karşılığında

⁸ Ülkemizde sosyal güvenlik reformu kapsamında, önce 4759 sayılı yasayla emeklilik prim ödeme gün sayıları ve yaşları kademeli olarak arttırılmış ve emeklilik yaşı 58-60 yaşına kadar yükseltilmiştir. Daha sonra SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve Özel Emekli Sandıkları Sosyal Güvenlik kurumu adı altında birleştirilmiş 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (SSGSS) ile emeklilik yaşları 60-65 yaşlarına kadar arttırılmıştır (Güzel vd., 2010: 235).

⁹ Kullanılan tabir ile o gün için “sahne açılmaması” anlamını taşımaktadır.

¹⁰ Oysaki 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 66. maddesinin (c) bendinde “işçinin işinde ve her an iş görmeye hazır bir halde bulunmakla beraber çalıştırılmaksızın ve çıkacak işi bekleyerek boş geçirdiği süreler” çalışma süresinden sayılan haller başlığı altında yer almaktadır (İş ve Sosyal Sigortalar Kanunu, 2009: 45).

çalışılmaya razı olunması sektörün önemli bir sorunudur. Turizm gibi dönemsel istihdam yaratan sektörlerde çalışanlar arasında gözlenen dönemsel yoksulluk riski, eğlence sektöründe istihdam edilenlerin neden düşük ücretlere katlandıklarını açıklamayı kolaylaştırır. Çünkü eğlence sektöründe çalışanların da turizm sektörü çalışanları gibi mevsimsel olarak kazançları değişmektedir. Yaz aylarında ekstra iş olarak değerlendirdikleri diğer eğlencelerinden de para kazanmaktadırlar. Ancak kış aylarında işleri azaldığından ekonomik sıkıntı içinde olmaları sebebiyle düşük ücretle çalışmaya razı olmaktadır.

Sektörde yaygın olarak yevmiyeli çalışma söz konusu olsa da¹¹, ücretini aylık alan çalışanlar da bulunmaktadır. Buna ek olarak eğlence sektöründe fatura karşılığı çalışma biçimi¹² de görülmektedir. Fatura karşılığı çalışma ile müzisyenler bağımlı çalışan konumundan bağımsız çalışan konumuna gelmektedir, bu da işvereni sigortalı yapma gibi yasal yükümlülüklerden kurtarmaktadır.

Eğlence sektöründe iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alındığını söylemek güçtür. Otel, lokanta ve eğlence yerlerinde çalışanların işin niteliği ve yürütüm şartlarından kaynaklanan geçici veya sürekli hastalık ve sakatlık hallerinden olan varis, bel fıtığı ve benzeri birçok hastalık bugüne kadar ne yazık ki meslek hastalıkları olarak tanımlanmamış; işverenler ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) bu hastalıkları meslek hastalığı olarak kabul etmemiştir. Ayrıca eğlence sektöründe çalışanların işyeri değiştirme sıklığı nedeniyle hastalığa nerede, ne sebeple yakalandığının tespiti oldukça zordur. Sektördeki bir başka zorluk ise; müşteri psikolojisi ve baskısından kaynaklanan¹³ psikolojik rahatsızlıklar, alkollü ve kaptisli müşterilerden gelebilecek sorunlar¹⁴, bardak silmeden kaynaklanan kesilmeler, özentî yoluyla başlayan alkol ve kumar bağımlılığı gibi rahatsızlıklardır. Gece çok geç saatlere kadar çalışan bu insanlarda gündüz yaşamına adaptasyon zorlukları, gece yaşamından kaynaklanan rahatsızlıkların yanı sıra çalışma ortamından (müşterilerin önemli bir bölümünün içkili olması, çalışanlara cinsel tacizde bulunma eğilimi taşımaları vb.) kaynaklanan dejenerasyon, ahlaki ve kültürel çöküntü,

¹¹ Yapılan bir araştırmaya göre, yevmiyeli olarak geçici işlerde çalışanların gelir durumları incelendiğinde, özellikle geçici işçilerin yoksulluk sınırı altında yaşama olasılığının sürekli istihdam edilenlere oranla 3,7 kat daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Kalıcı Bir Bakış, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, Haziran 2010)

¹² Bir eser (ürün) üreten, bir eserin meydana gelmesinde aslı unsuru oluşturan (senarist, özgün müzik yapımcısı, diyalog yazarı, başrol oyuncusu gibi), bu şekilde üretmiş olduğu eser nedeniyle eser sözleşmesinin tarafı olabilen, bireysel olarak yaptıkları bu işlerden dolayı serbest meslek faaliyeti yürütmesi nedeniyle doğan serbest meslek kazancı olan ve bu kapsamda fatura düzenleyerek çalışan sanatçılar işverenleri ile istisna (eser) sözleşmesi düzenlenmek suretiyle 4/b kapsamında değerlendirilmektedirler.

¹³ Müşteriler, sektör çalışanlarının istediklerini yapmak zorunda olduğu algısı içerisindeyler. Repertuarda olmasa dahi, istedikleri şarkının çalınmasında ısrarcı olmak gibi.

¹⁴ Burada söz konusu olan sorun, alkollü olmanın ardına saklanarak karşıdaki kişinin yapmak istemediği bir şeye zorlanmasıdır.

toplum içinde olumsuz gözle bakılmak gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların aile içine ve eve taşınması, sorunu bir kat daha büyütülmektedir. Ayrıca can güvenliklerinin tehlikede olması belki de bunların hepsinden önemlidir (OLEYİS, 1996: 39). Özellikle sektörde konsomatris olarak çalışan kadınlar, kimi zaman müşterilerin onları darp etmesi sonucu iş kazasına uğramaktadır.

Eğlence sektörü, çalışanları için ağır çalışma koşulları barındırırken, diğer taraftan sektör olarak birçok sorunla karşı karşıyadır. İlk olarak ülkede yaşanan ekonomik krizler eğlence endüstrisini olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüz Türkiye'sinde yıllardır süregelen ekonomik krizler ve son yıllarda hükümetlerin eğlence sektörüne yönelik benimsediği politikalar -gece 00:00'dan sonra gürültü yasağı¹⁵ ve kapalı alanlarda sigara içme yasağı¹⁶ uygulamaları gibi- eğlence işyerlerinin kapanmasına sebebiyet vermiş, dolayısıyla ülkemizdeki müzik sanatçılarının çalışma alanlarını daraltmıştır. Bu durum sektörde çalışanlar için işlerin azalması, ücretlerinde düşüşler yaşanması ve daha da önemlisi işsiz kalacakları anlamına gelmektedir.

Eğlence Sektöründe Örgütlenme Deneyimleri

Ülkemizde müzik sanatçılarının ilk sendikalaşma çalışmaları İstanbul'da gazino, pavyon, bar, kabare gibi eğlence yerlerinde çalışan müzisyenlerce 1950 yılında başlatılmışsa da, müzisyenlerin işçi statüsünde olmadığı belirtilerek sendikalaşma talepleri başlangıçta reddedilmiştir. Daha sonra Çalışma Bakanlığı, müzisyenlerin işçi statüsünde olduğunu kabul etmiş ve 1951 yılında İstanbul'da Hafif Batı Musikisi Mensupları Sendikası adı altında ilk müzisyen sendikası kurulmuştur. Aynı yıl içinde Türkiye Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası (TOLEYİS) faaliyete geçmiştir¹⁷. 1969 yılında ise TOLEYİS çatısı altındaki bir grup, Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası'nı (OLEYİS) kurmuştur¹⁸. Zamanla sendikal alanda birtakım adımlar atılmaya çalışılmıştır. Bunun en iyi örneğini 21 Şubat 1975 yılında

¹⁵ Çevre ve Orman Bakanlığının "Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği" 04.06.2010 tarih ve 27601 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁶ 19.01.2008 tarih ve 26761 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5727 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde düzenlenmiştir. Ancak, çıkarılan yasaların elbette ki uygulanabilirliği de bir o kadar önemlidir. Sigara yasağı ile ilgili denetlemelerin yasanın ilk çıktığı zamanlarda daha sıkı olmasına rağmen, şuan her eğlence mekanında uygulanmadığı bilinmektedir. Konu ile ilgili daha sağlıklı bilgi edinmek için yapılan alan araştırmasında sigara yasağının uygulanıp uygulanmadığı sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde daha geniş yer verilecek olan bu durumun, kulaktan dolma bilgileri doğrular nitelikte olduğu görülecektir.

¹⁷<http://www.toleyis.org.tr//sayfam/1724/T%C3%BCz%C3%BC%C4%9F%C3%BCm%C3%BCz.htm>

¹⁸ <http://www.oleyis.org.tr/index.php/oleyis-sendikasi/tarihce.html>

müzik ve sahne sanatları alanında faaliyet göstermek üzere Ankara'da kurulan Hafif Batı Müziği Sanatçıları Sendikası oluşturmaktadır. TÜRK-İŞ'e bağlı olarak kurulan ve daha sonra adı Türkiye Müzik İşçileri Sendikası (TÜMİS) olarak değiştirilecek olan bu sendikanın kuruluşunda 125 üyesi bulunmakta iken, sendika bir yıl içinde üye sayısını 354'e çıkarmıştır. TÜMİS, 5 Kasım 1983 yılında yapılan genel kurulda kendini feshederek TÜRK-İŞ'e bağlı TOLEYİS'e katılmaya karar vermiştir. TÜMİS müzik sektöründe gerek ücretlerin gerekse çalışma koşullarının düzeltilmesi anlamında önemli işler yapmıştır. TÜMİS'in faaliyetlerine son vermesinin ardından uzun bir süre müzik sektöründe örgütlenme adına bir çalışma yapılmamıştır. 5 Eylül 1989 yılında Müzik ve Sahne Sanatçıları Sendikası (MÜZİK-SEN) adıyla bağımsız bir sendika Ankara'da kurulmuştur (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 305).

Şuanda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın verilerine göre; Konaklama ve Eğlence Yerleri başlıklı işkolunda TOLEYİS, MÜZİK-SEN, OLEYİS, TURKON-İŞ olmak üzere dört sendika bulunmaktadır. Bu dört sendikadan sadece OLEYİS ve TOLEYİS iş kolundaki üye sayısının en az %10'una sahip iki sendikadır.¹⁹

Sendikalaşma eğiliminin olmadığı sektörlerde meslek örgütleri de çalışanlar için bir güç olarak görülebilir. Ancak, müzik sektöründe faaliyet gösteren meslek örgütleri, genel olarak faaliyetlerini beste yapan kişilerin hakları ya da telif meselesi üzerine yoğunlaştırmıştır (Sezen, 2010: 38). Buradan hareketle meslek örgütlerinin de sektörün çalışma koşullarını iyileştirme yönünde bir çalışma içerisinde olmadıkları sonucuna varılabilir.

Eğlence sektöründe örgütlenme, gerek sektörün yapısından gerekse sektör çalışanlarının birlikte hareket etme eğilimi açısından diğer sektörlerle karşılaştırıldığında oldukça zayıf kalmıştır. Bunun nedeninin sektör içinde çalışanların mesleki, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıdaki farklılıklarından kaynaklanabileceğini söylemek mümkündür. Müzisyenler arasındaki alaylı-mektepli ayrımı da bu nedenlerin başında gelmektedir. Müzik okulunu bitirenler ve mesleki becerileri gelişmiş olanlarla, kendi kendini yetiştiren piyasa müzisyenleri arasında ilk gruptakiler lehine bir hiyerarşi oluşabilmektedir. Eğitim düzeylerindeki bu farklılık kültürel yönden de farklılığa neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, kamu-oyunca tanınma, mesleki beceri ve yüksek ücret alma durumuna göre de ayrı bir hiyerarşi oluşmaktadır. Bütün bu etkenler ayrışma yaratarak, dayanışma duygusunun ve giderek birlikte davranma ve örgütlenme bilincinin gelişmesine engel olmaktadır. Ayrıca yaşam biçimleri gereği eğlence sektöründe çalışanların disiplinli bir hayatları olmadığından –birlikte hareket etme belli bir disiplin gerektireceğinden-sendikalaşma oranları oldukça düşüktür. Bir başka deyişle, müzik sektörü çalışanları

¹⁹ Bknz. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Hayatı İstatistikleri 2012, http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgb/dosyalar/is_tatistikler/calisma_hayati_2012

açısından birlikte hareket etmeye uygun bir çalışma ortamının bulunduğu söylenemez (Çırık, Yenigün Gazetesi, 2012). Sektörde örgütlenme düzeyinin oldukça düşük olması ve bugüne kadar ciddi anlamda sendikal deneyimin olmaması, sektör sorunlarında bir iyileşme yaşanmamasının da nedenlerinden biridir.

Eğlence Sektöründe Ayrımcılık

1934 yılında yürürlüğe giren Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun ilgili hükümlerince, eğlence yerlerinde ses sanatçısı, oryantal sanatçısı, müzisyen ve benzeri dallarda müzik ve sahne sanatçısı olarak çalışan kadın sanatçıların, illerde valiliklerden ilçelerde ise kaymakamlıklardan izin almaları gerekmektedir. Ayrıca, emniyetten “çalışma izin belgesi” ve “sağlık karnesi” çıkarmak zorunluluğu da söz konusudur. Bunların yanı sıra, kadın sanatçılar, her üç ayda bir zührevi ve fuhuş yoluyla bulaşan hastalıklar yönünden sağlık kontrolüne tabi tutulmaktadır.²⁰ Sanatçıların onurunu kıran ve onları “seks işçisi” gibi gören bu anlayışın sonuçları sadece bu boyutta kalmamış, toplumda “vesikalı” olarak aşağılanan kadın sanatçıların emniyet müdürlüklerinde düzenli olarak kayıtları da tutulmuştur. Bu durum 2002 yılına kadar devam etmiştir (Çırık, Yenigün Gazetesi, 2011).

Eğlence sektörünün bir parçası olan gazinolarda çalışanların büyük bir kısmı çok genç ve kadındır. Tahmin edilebileceği gibi eğlence sektöründe çalışan kadınlar gerek iş gereği “açık saçık” giyinmeleri, gerekse de gece çalışmaları sebebiyle toplum baskısı altında kalmakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Cinsiyet ayrımcılığının sektörde “kadını metalaştıran” düzlemde olduğu görülmektedir. Sahne çalışmalarında, özellikle solistler söz konusu olduğunda, kadın solistlerin tercih edilmesi sık rastlanan bir durum olarak göze çarpmaktadır. Mekân sahipleri ya da menajerler tarafından kadın solistlerin kıyafet, makyaj gibi sahne hazırlık süreçlerine müdahale edilmektedir. Başka bir deyişle kadın, bir cazibe objesi olarak sunulmaktadır. Solistlere zaman zaman daha “dekolte” giyinmeleri konusu telkin edilmektedir. Sanatçıların bedenleri ve sesleri ile para kazanmaları sebebiyle emek sürecine müdahale, doğrudan bedenlerinin denetim altına alınması şeklinde kendini göstermektedir. Müşterilerin önemli bir bölümünün aşırı alkol kullanması, özellikle kadın çalışanlara cinsel tacizde bulunmaları olasılıklarını da arttırmaktadır. Aynı işyerinde çalışan bir kadın ile bir erkek aynı muameleyi görmemektedir. İşveren, kadına işi gereği “açık saçık” giyinmesini dayatırken, erkek çalışan için böyle bir baskı söz konusu değildir. Buradan hareketle, “eğlence sektörü içinde kadınlar ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır” demek yanlış olmayacaktır. Kadınlar, sektör içinde ayrımcılığa uğramanın yanı sıra, bu sektörde çalıştıkları için toplumdaki dışlanmaktadır.

Eğlence sektöründe toplumsal cinsiyetin yanı sıra etnisite de ayrımcılık faktörüdür. Sektörle ilgili literatürde yer alan kaynakların yanı sıra, çalışma

²⁰ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.28501.pdf>

sırasındaki gözlemlerimizde bu sektörde özellikle Çingenerin çalıştığını göstermektedir.²¹ Ülkemizde Çingenerlere bölgelere göre çeşitli isimler verilmiştir. Çingene asıllılar rom, dom, lom, mutrip, poşa, karaçi, abdal, esmer vatandaş, beyzade adlarıyla bilinmektedirler. Yaşantılarına gelince, büyük bir kısmı şehirlere yerleşmiş, iş gücü sahibi olmuşlardır. Çoğunun da sanatkar olduğu bilinmektedir (Aksu, 2003: 103).²² Ülkemizde 1980 sonrası liberal ekonomik politikaların uygulanmasıyla, formel istihdam olanaklarının azaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla bağlantılı olarak kırılğan işgücü kesimlerinden biri olan Çingenerin işgücü piyasasındaki enformel işlerde yoğunlaştıkları görülmektedir (Aras, 2009: 78). Diğer taraftan Çingenerin neden müziğe yöneldiklerini anlamak önem taşımaktadır. Müziğe yönelim konusunu ele alan bazı kaynaklar, çocuktaki bu yönelimin, onda zaten var olan müzikal yetenekten kaynaklandığını öne sürer (Özer, 2012). Müziğe yönelim konusu da çevresinden yalıtılarak incelendiğinde, metafizik anlamlarla kuşatılmakta ve böylelikle bilimsellikten uzaklaşmaktadır. Oysaki, Çingenerin çalışma hayatındaki konumlarına bakıldığında neden bir sektörde yoğun biçimde çalıştıklarını anlamak zor olmayacaktır. Çingenerler toplumda “hırsız, pis, dinsiz” olarak tanındıklarından hem sosyal hayattan hem de çalışma hayatından dışlanmaktadır. Hurafelere dayalı sanılar ile, kitaplarda yazılan yanlış ve maksatlı suçlamalar yüzünden horlanıp dışlanmamak, aşağılanmamak, zarar görmemek için Çingenerler kendi öz kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır (Aksu, 2003: 63). Diğer birçok azınlıklar gibi Çingenerler de çalışma hayatında dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır ve yine diğer azınlıklar gibi işe yerleşmede ya da iş hayatında zorluk yaşamaktadırlar. Çingenerler, toplum içinde etnik bir grup olarak kendi çıkarlarını temsil edebilecek eğitimli ve örgütlü bir temsiliyete sahip değillerdir. Çünkü genel olarak eğitim seviyeleri düşüktür, içlerinde eğitimini tamamlayıp “iyi” iş sahibi olanlar da mevcut olsa bile, onlar da sahip oldukları imkanları koruyabilmek için Çingene kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple Çingenerler kendi haklarını savunacak kişilerden mahrum

²¹ Devletlerin Çingenerlere yaklaşımı, 15. yy’dan 16. yy’a kadar olumlu tutumlar içerirken, 16. yy’ın ikinci yarısından 18. yy’ın son çeyreğine kadar tam tersi bir hal almıştır. Kökleri, liderleri, yerleşik bir düzenleri olmayan ve aynı zamanda toplumsal iş bölümü ve uzmanlaşma gereğince belli bir işgücüne dahil olarak görmedikleri bu insanları toplumlar kabullenememişlerdir (Cankara, 2012: 105). Avrupalı devletler istenmeyen grup olarak gördükleri bu insanları tecrit, asimilasyon ve hatta yok etme politikaları güderek toplumsal yapılardan uzaklaştırmaya karar vermişlerdir (Fraser, 2005).

²² Çingene gruplarının sayısı üstüne akademik araştırmalar sınırlı ve oldukça yenidir. Türkiye’de yaşayan Çingenerlerle ilgili sıkça kullanılan sayı 500,000–600,000’dir. Bu sayı, 1831 Osmanlı nüfus sayımına dayanmaktadır. Araştırmalar, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun toplam nüfusunun 3,6 milyon, Çingene/Roman nüfusunun ise (Balkanlar’daki Çingenerler/Romanlar dâhil olmak üzere) yaklaşık 36,500 olduğunu göstermektedir. Günümüzde Türkiye’deki Çingene/Roman nüfusuna ilişkin tahminler, bu sayılara dayalı demografik yansımalar göz önüne alınarak hesaplanmaktadır (Marsh, 2008: 21).

kalmışlar ve tarihleri boyunca içinde yaşadıkları toplumlara uyum sağlamak zorunda bırakılmışlardır. Bu durum onları zorlu koşullara katlanmak zorunda bırakmıştır. Bunlar; göçebelik, toplum tarafından değersiz olarak görülen yerleşim alanlarında barınma, çalışma yaşamı için uygun olmayan yaşlarda çalışmaya başlama ve çoklu meslek edinme şeklinde sıralanabilir (Sway, 1984: 93). Bu sebeple doğal olarak Çingenerler en az ayrımcılığa uğrayacakları işlerde çalışmayı tercih etmektedirler. Bu işlerin başında da müzisyenlik gelmektedir. Çingene toplumunda müzisyenlik en saygın meslekler arasında görülmektedir. Müzisyenlik, mesleki ve araştırma öznesinin kendi içindeki sosyal, sosyo-ekonomik katmanlaşma içerisinde ayrı bir yerde, katmanlaşmanın en üstünde yer almaktadır. Bu durum, diğer ülkelerde yaşayan ve müzisyenlik yapan Çingene toplumu için de geçerlidir (Beissinger, 2001; Peycheva ve Dimov, 2004; Duygulu, 2006; Aşkın, 2011). Kendilerini en iyi müzikle ifade eden Çingenerler bu sektörde oldukça başarılıdırlar.

Eğlence Sektöründe Çingenerler

Saha Çalışmasının Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, eğlence sektöründe çalışan Çingenerlerle yüz yüze yapılan derinlemesine görüşmelerin bulguları yer alacaktır. Mekan olarak baz alınan ve incelenen yerler, açılması izne bağlı olan, içerisinde eğlence hayatının vazgeçilmez unsurları olan alkol ve müzik öğelerini bulunduran, gece yarısından önce kapanmayan kapalı eğlence mekanlarıdır.

Araştırma birimini Ankara’da görüşme için belirlenen mahallede oturan, aynı zamanda eğlence sektöründe çalışan 23’ü Çingene, 24 müzisyen oluşturmaktadır. Katılımcıların güler yüzlü ve sıcak tavırları araştırmayı kolaylaştırmıştır demek doğru olacaktır. Ankara’da Çingenerlerin oturduğu bilinen mahalleye gidilerek, bir kişi ile irtibata geçilmesinin ardından kartopu tekniği ile araştırma biriminin sayısı artırılmıştır. Görüşülen 24 kişinin 4’ü kadın, 20’si erkektir. Kadınların içinde bir solist, bir oyuncu²³, iki de konsomatris bulunmaktadır. Erkeklerin bir tanesi solist, diğerleri keman, kanun, klarnet, darbuka gibi müzik aletlerini çalan müzisyenlerdir. Erkeklerle yapılan görüşmelerin çoğu, evlerinin önünde veya gündüzleri vakit geçirdikleri kahvehanelerin önünde gerçekleştirilirken, kadınlar ile yapılan görüşmeler ise kuaförde gerçekleştirilmiştir.²⁴ Derinlemesine görüşme yapılacak

²³ Sahnede oyun havaları oynayan kadın çalışanlar kendilerine oyuncu demektedir.

²⁴ Çingene müzisyenlerin çoğu gece çalıştığından gündüzleri mahallelerinde bulunan kahvehanelerde zaman geçirmektedirler. Görüşme esnasında kahvehanede de görüşebileceğimizi teklif etmemize karşılık, kadınların kahvehaneye girmesinin doğru olmayacağını belirterek kendileri dışarıya çıkmayı tercih etmişlerdir. Erkek katılımcılar kendileri ile ilk defa böylesi bir çalışma yaptığını, özellikle Çingenerlerin “doğru” tanıtılmaya ihtiyaçları olduğunu dile getirmişlerdir. Hayatları boyunca dışlanmalara maruz kalan Çingene katılımcıların birçoğu evlerini göstermek –daha doğrusu evlerinin “pis” olmadığını göstermek için- ve eşlerini tanıştırmak için bizi ısrarla evlerine davet etmişlerdir. Bunun üzerine görüşmenin bir tanesi, bir katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir. Kadın

kişiler seçilirken elde edilecek verilerin farklı bakışları temsil etmesi açısından mesleki statülerinin birbirinden farklı olmasına önem verilmiştir. Bu sebeple görüşme yapılanların içinde sadece özel sektörde çalışanlar değil, TRT ve Kültür Bakanlığı gibi kamu kuruluşlarında çalışanlar da yer almıştır. Erkek katılımcıların yaşları 16-60 arasında değişirken (40 yaş üstü 4 kişi bulunmaktadır), kadınların tamamı 16-30 yaş arasındadır. Eğlence sektörünün yıpratıcı çalışma koşulları, bu sektörde uzun yıllar çalışma olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle kadınlar için bu durum daha belirgindir. Erkek katılımcıların büyük çoğunluğu evli, kadınların ise tamamı boşanmıştır. Eğitim düzeyleri ise oldukça düşüktür, katılımcılar arasında üniversite eğitimi alma imkanına erişen kimse olmamıştır.

Araştırma bulgularına geçmeden önce belirtilmesi gereken hususlardan biri de, katılımcılara görüşme esnasında “Çingene mi/Roman mı kullanılmasını tercih edersiniz?” sorusuna hemen hepsi “*biż Çingeneyiz utanılacak bir şey değil*” cevabını vermiş olmasıdır. Ancak buna rağmen, yapılan alıntılardan da görüleceği üzere kendileri ile ilgili bilgi verirken “*biż Romanlar (...)*” şeklinde cümle kurmuşlardır. Burada aslında Çingene denmesinden bir rahatsızlık duymadıkları ancak bir yabancıyla konuşma yaparken –ki kendileri için faydalı olacağını düşündükleri, seslerini duyurmada bir yol olarak gördükleri bir çalışma için- daha kibar olmaya çalıştıkları düşünülmektedir. Nitekim, literatürde de, alan araştırmaları ile ilgili olarak, katılımcıların davranışlarının doğallığını yitirebileceği, insanların gözlem yapan kişinin beğeneceği şekilde davranma çabasına girebileceği yönünde bir görüş mevcuttur (Kağıtçıbaşı: 2008: 62).

Mesleğe Giriş Nedenleri

Çingenerin büyük ölçüde eğlence sektöründe istihdam edilmelerinin nedenlerine bakıldığında, baba mesleğini devam ettirme geleneği başı çekmektedir. Ayrıca, etnik kökenleri nedeniyle tarihleri boyunca dışlanmaya maruz kalan Çingener diğer sektörlerde daha çok dışlanmayla karşılaşacaklarını düşünmektedirler. Bu nedenle, eğlence sektörünün ne uzun çalışma saatleri, ne belirsiz ücret seviyeleri, ne de sosyal güvencesizlik onların eğlence sektöründen kopmaları için yeterli sebep olmuştur.²⁵

“Babam da müzisyen, biz küçükken de evde çalışırdı hep, hala öyle, keman çalar, (...) Bizim ilk oyuncaklarımız müzik aletleriydi, müzikten uzak durma gibi bi durumumuz olmaz zaten bizim” Kemancı Nuri (25)

---

katılımcılar ile görüşmek ise oldukça güç olmuştur. Erkek katılımcıların yardımıyla kendilerine telefonla ulaşarak randevu alınmaya çalışılmış, ancak olumsuz cevap alınmıştır. Bunun üzerine, mesailer başlamadan önce onlar kuaförde hazırlanırken görüşmenin tamamlanabileceği, çalışmada asla gerçek isimlerinin kullanılmayacağı söylenmesi üzerine ikna olmuşlardır. Dolayısıyla dört kadın katılımcıyla görüşme kuaförde gerçekleşmiştir.

²⁵ Çalışmada belirli bir sistematik içinde alıntılara yer verilirken, kişilerin kimliklerinin gizli tutulmasının doğru olacağı kanısı ile gerçek isimleri kullanılmamıştır.

“Müziyenlik benim hayalimdeki meslekti, başka bir yerde çalışsam mı diye hiç düşünmedim açıkçası. Çünkü biz müzik için doğmuşuz genetik bi iş bence bu.(...) Kardeşlerim, babam hepimiz çok iyi müziyenleriz, yalnızca değerimizi bilmiyolar.” Kemancı Yunus (30)

Malatya’da Çingenerlerle gerçekleştirilen bir alan araştırmasında da benzer bulgular elde edilmiştir. Araştırmada Çingenerlerin ekonomik gerekçelerle, özellikle erkek çocuklarına küçük yaşta çalgıyı ve müziği öğrettikleri, çocuk elleriyle çalgı tutacak yaşa geldiğinde, çocuğa oyuncak almak yerine, eline herhangi bir çalgı vererek, onunla oynamaları sağlandığı bulgulanmıştır. Ayrıca Çingenerlerin, çocuklarını daha küçük yaşlarda çalıştırdıkları mekânlar uygun olduğunda (düğün, restoran, ekstralar vb.), buralarda nasıl alatura²⁶ toplandığını ve nasıl müzik yapıldığını bizzat usta-çırak ilişkisi yöntemiyle çocuklarına göstererek ve yaşatarak öğrettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Kılınçer; Dönmez, 2013: 17). Trakya’da Çingene müziyenlerle görüşülerek gerçekleştirilen bir araştırmada da Çingene çocuklarının ailelerindeki erkekleri örnek alarak erken yaşta sektöre dahil oldukları bulgulanmıştır (Özer, 2012: 227)

Görüşmeye katılanların içinde sayıları çok az olsa da müziyenliği hayalindeki meslek olarak görmediğini söyleyenler olmuştur. Ancak onların da başka meslekte çalışma gibi bir deneyimleri olmamıştır. Ritimci Şükrü birkaç cümle ile durumu şöyle anlatmıştır:

“Aslında futbolcu olmak isterdim ama bizim küçükten belli oluyo zaten müziyen olcamız, ailede herkes müziyen. Küçük yaşlarda biz de öğrendik okula falan gitmeden başlıyoruz biz zaten, ondan daha başarılı da oluyoz”
Ritimci Şükrü (16)

Malatya örneğinde de Çingener çocuklarının ders çalışmalarına karışmamalarına karşın, müzik konusunda kesinlikle bir despotluk uygulamaktadırlar. Burada Çingene müziyenler, ekonomik nedenlerle çocuklarına müziği acımasızca öğretmektedirler. Usta-çırak ilişkisi ve sözlü kültür yoluyla öğrettikleri müziği, çocuklarını hayata hazırlamak ve geçimlerini sağlamak için çok sıkı tuttıkları bir gerçektir (Kılınçer; Dönmez, 2013: 17). Bu bulguların Ritimci Şükrü’nün aktardıkları ile paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Eğitimli müziyen olmanın onlara çok şey kazandıracığını söyleyen Kanuni Mustafa kendisinin zamanında okuma imkanı olmadığını ve bu sebeple birçok olumsuzlukla karşı karşıya kaldığını belirterek, çocuklarının okuması içi ellerinden geleni yaptığını ifade etmiştir.

“Bizim eğitim durumumuz düşük olduğu için tarihi sorsanız burda kimse bilmez ama çocuklarımızı okutmaya çalışıyoruz biz. Okullar artarsa

---

²⁶ Çingene jargonunda kullanılan bir terimdir. Çingene müziyenler müzik yaparken ortada bu müziklerle oynayan kişilerin başından atılan para anlamına gelmektedir.

çocuklarımız yine müzikten kopmayacak hem de eğitilmiş olacaklar. İstanbul'da da çok müzik okulu yok İstanbul Teknik Üniversitesi'nde var, Üsküdar Cemiyeti var, Mimar Sinan'da var bu kadar. Ben yıllarca üniversitelerde halk oyunlarında çaldım. Lütfen şunu belirtin Türk Müziği okulları açılmalı. Bi anımı anlatayım biz konser verdik Yüksel Duralan ile birlikte, Türkiye bilmez belki ama dünya tanıyor kendisini çok iyi bir piyanist, yaşıyorsa Allah uzun ömürler versin. 12 sene önce İngiliz Kültürde konsere gittiğimizde onun için (...)’den ders aldı, İtalya’da böyle yaptı şöyle yaptı diye biyografisi okundu. Benim için sadece 1979 doğumlu Şehit Fazıl İlköğretimden mezun şimdi Kültür Bakanlığında dendi. Yani bu kadardı benim biyografim. Ben bunu istemiyorum çocuğum da böyle olsun istemiyorum en azından konservatuar mezunu olsun okusun bilgilensin tarihini de bilsin Türkçeyi de çok iyi konuşsun, önemli olan bu bence.” Kanuni Mustafa (33)

Müzik ile ilgili eğitim almamalarına rağmen, bir başka deyişle “alaylı” olmalarına rağmen, bu sektörde oldukça başarılı olduklarını düşünmektedirler. Hayatın her aşamasında somutluklarla karşı karşıya gelen Çingene, iç dünyasını döküleceği sanat alanını seçerken ulaşamayacağı, dokunarak algılayamayacağı bir simgeselliği olan müziği tercih etmiştir (Duygulu, 2006: 142). Nitekim, XIX. yüzyılın başlarında tutulmuş bir günlükte, Çingenerin yaptıkları müziğe duyulan hayranlık şu sözlerle anlatılmıştır:

“12 Aralık 1790’da, Pressburg’daki sarayda, II. Leopold’un taç giyme töreni sırasında yapılan şenliklerde bir Çingene kfilesiyle karşılaştığımı anımsıyorum. Çingener müziklerine eşlik eden danslarına göre çeşitlendiriyorlardı ezgilerini; benim gibi davetli pek çok Milanolu buna tanık oldu. Gözde müzik aletleri keman; ...kemanın hiç böylesine incelikle çalındığına tanık olmamıştım” (Asséo, 2004: 132).

Literatürde yer alan bazı araştırmalar, Çingenerin müzikal üstünlüklerinin nedenini, Çingenerin müzikle bütünleşmiş olan yaşantılarına ve müzikal üretim ve dönüşümü sağlayabilecek özgür çevreye dayandırmıştır (Özer, 2012: 88). Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğu müzisyenlik için sadece iş değil aynı zamanda bir tutku olduğunu söylemişlerdir. Daha önce yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Tuna vd., 2006: 9). Katılımcılardan Kemancı Yağız ise Çingenerin müziğe olan yatkınlıklarını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Benim çocuğum keman çalıyo şimdi ver eline gitarı, gitarı da çalar, klarneti ver onu da çalar. Okullu biri gelsin o sadece batı çalabilir, bizde müzik ruhu var çünkü yetenekliyiz bu konuda.” Kemancı Yağız (30)

Çocuklar evde çalışan babalarını görerek özenmektedirler. Kendileri de özellikle ergenlik dönemlerinde bir müzik aleti çalabilmenin onlar için çok gurur verici olduğunu, akranları arasında “hava atabilmelerini” sağladığını ifade etmişlerdir. İlk oyuncaklarının müzik aletleri olduğunu söyleyen Kemancı Nuri’ye

ek olarak Kanuni Mustafa şunları söylemiştir:

“Ben programa çıkmadan önce mecbur evde çalışmak zorundayım, e çocuğumda bunu evde görüyö, o da çalmaya merak ediyor. Böylelikle o da başlıyo gerçi sonra da okula gitmek istemiyor bu da ayrı bir boyutu tabi. (...) Nerden geliyo bu yetenek dersin işte kanımızda var, müzik Romanların işi diyebilirim müzisyenin kulağı iyi olmalıdır mesela, o bizde, Roman çocuklarımızın hepsinde vardır işte.” Kanuni Mustafa (33)

Çingene olmayan kimselerle yapılan bir alan araştırmasında örneğin; “ben profesyonel müzik yapmak istiyorum” diyerek sektöre giren kişi sayısı oldukça azken, büyük çoğunluğunun girişinin, müziğe bir hobi olarak başlayıp enstrüman çalmaya başlamaları ile olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sezen, 2010: 32). Bu anlamda Çingenerin, mesleğe giriş nedenleri Çingene olmayanlardan farklılaşmaktadır demek yanlış olmayacaktır.

Eğlence sektöründe çalışan müzisyenlerle yapılan görüşmelerde kimi zaman çalışma hayatında ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Literatürde yer alan çalışmalar da bu bilgiyi doğrulamaktadır.²⁷ Çingenerin, yaşadıkları sefalet ve maruz kaldıkları hakaretlere karşı ayakta kalabilmelerini sağlayan yegâne unsur ise müziktir. Aynı zamanda müzik, Çingenerin ait oldukları toplum içinde onlara statü kazandıran bir unsurdur (Duygulu, 2006: 160). Toplum içinde “damgalı” olarak nitelendirilen ve dışlanan bireyler zayıf sosyal statüleri nedeniyle, başarısız oldukları alanlardan daha çok kaçmaktadırlar. Bu kötü şöhret (damgalı olmak) doğrudan performansları üzerine yansımakta ve damgasızlardan daha az başarılı olmaktadır (Bilgin, 2007: 76). Buradan hareketle Çingenerin kimi için eğlence sektöründe çalışmak tercih değil, zorunluluk olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Nitekim, 2012 yılında Trakya’daki Çingene müzisyenlerle yapılan bir alan araştırmasında da katılımcıların çektikleri ekonomik sıkıntıların, içinde buldukları toplumsal sınıfın koşullarından değil; çalıştıkları iş kolundan kaynaklandığını düşündükleri bulgulanmıştır (Özer, 2012: 73). Bu sebeple müzik sektörüne giriş nedenlerinden biri de, diğer sektörlerde daha çok ayrımcılığa maruz kalmalarıdır demek mümkündür. Eğlence hayatında bile bazen kendilerine yer vermek istemeyenlerin olduğunu ve diğer sektörlerde daha çok ayrımcılıkla karşılaşacaklarını düşünmektedirler:

“İşe sadece Romanlar olarak gitmiyoruz bazen Roman olmayanlarla da birlikte işe gidebiliyoruz. Mesela orda da sizinkiler bizimkiler muhabbeti oluyo, bu Roman bununla mesafeli olalım diyenler olabiliyor. (...) Bence bunun iki sebebi var. Birincisi; bizi kendilerinden saymıyolar sanki biz başka ülkenin vatandaşlarıymışız gibi görüyolar, diğeri de müzik sektöründe biz

²⁷ Yapılan bir aşırmada özel bir sektöre çöpçü olmak için başvuran bir Çingene katılımcının sırf kimliği sebebiyle işe alınmadığı, zaten genel olarak Çingeneri tercih etmedikleri ve insan ayrımı yapıldığını vurgulayan bulgular yer almaktadır (Önen, 2011, 472).

daha başarılı olduğumuz için çekemediklerinden yapıyorlar. Ben Roman olduğum için Roman olmayanlardan daha duygulu çalışıyorum, onlar bizim kadar hisli çalamıyor, bu yüzden çekemedikleri oluyor.” Kemancı Yasin (27)

“Ben kimliğimi hiç gizlemiyorum, ama dışlanma olduğu da oluyor... Mesela orkestracı arkadaşların içinde Roman bunlar diyip dışlıyorlar bazen bizi. Roman olduğum için daha az yevmiye aldığımız olabiliyor.” Kanuni Fikret (26)

Tüm bunların yanı sıra kamu kurumlarında kendilerinin istenmediklerini, “kullanıldıkları” hissine kapıldıklarını ifade etmişlerdir. Müzik sektöründe çok başarılı olabileceken, görünürleştirilmediklerini, asıl işi yapmalarına rağmen tanıtılmadıklarını iddia etmektedirler. Kemancı Nuri şikayetini şöyle anlatmaktadır:

“Biz daha önce resmi kuruluşlarda hizmet verdik; TRT başta olmak üzere Kültür Bakanlığı gibi kurumlarda. TRT’nin çocuk korosunda, gençlik korosunda çalıştık. Zaten gençlik korosundan diğer kadroya geçiliyo ama orda hep önümüzü kestiler. Mesela bu mahallede kimse okumuş olmayabilir ama nota bilgileri çok fazladır, biz oralara senelerce hizmet verdik ama hiç faydasını göremedik. Şimdi hep hakemeyenler orda çalışıyo, bizler de pavyon köşelerinde çalışıyoruz. Bunda Roman olmamızın rolü var, bence Roman olduğumuz için ilerlememizi istemiyorlar. Orda şu anda büyük isimler var herkesin tanıdığı, ama aslında orda işi bitirenler yine bizim ağabeylerimiz; Romanlar ama ön plana çıkartılmıyorlar, onlar da zamanında girmişler işte artık o da yok!” Kemancı Nuri (25)

Medeni, siyasi ve sosyal haklardan, bir ayırım gözetmeksizin tüm yurttaşların yararlanması beklenmektedir. Çingenerler de ülkemizde yurttaş olarak kabul edilmektedirler. Bu sebeple doğal olarak bu ülkede yaşayan yurttaşların sahip oldukları haklara, sahip olmaları gerekmektedir. Ancak yapılan araştırmalar Çingenerlerin eğitim seviyelerinin düşük olduğunu, yoğun olarak vasıfsız işlerde ve enformel sektörde istihdam edildiklerini ve toplum içinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını ortaya çıkarmıştır. Kanuni Kadir’in anlattıkları, yaşadığı ayrımcılığın alaydan öte hakaret boyutlarına ulaşmasına örnek teşkil etmektedir.

“Ben öyle çok iş bıraktım ki alay ettikleri için hemen ‘be ya’ lı konuşmalara başlayolar geliyolar yanına alay ederek ‘naber be ya şöpar’ diyolar rencide ediyolar yani seni (...) hala da devam ediyö bu durum.” Kanuni Kadir (40)

Mesleğe giriş nedenleri arasında “ünlü olma isteği” de yer almaktadır. Daha önce İzmir’de gerçekleştirilen bir araştırmada da birçok genç Çingene müzisyenin hedefleri arasında İstanbul müzik piyasasına açılmak olduğu bulgulanmıştır (Aşkın, 2011: 136). Katılımcılar kendilerine imkan tanınsa bir çok Roman sanatçı gibi kendilerinin de çok iyi yerlere geleceğine inanmaktadırlar.

“En büyük problem, müzisyen yetişmesinin güçlüğü. Türkiye’nin problemi Roman vatandaşların ortaokuldan sonra müzik okulunda okuyamamasıdır.

Ben Ankara’da güzel sanatlar sınavında çok torpil döndüğünü gördüm (...) Romanlar diğerlerine göre çok daha güzel müzik yapıyorlar. Mesela İstanbul’da da İstanbul Sitrix, Gündem Yaylı Grubu, Kem-Pa Yaylı Gurubu, Hüsnü Şenlendirici, Sibel Can gibi çok başarılılar var. (...) Önümüze engel çıkarmasalar, bize ayrımcılık yapmasalar, çok iyi yerlere geliriz bizde, bunun için müzik okulları artmalı ve alımlarda torpil olmamalı.” Kanuni Mustafa (33)

Mesleğe giriş nedenleri açısından kadınlar için baktığımızda resim farklılaşmaktadır. Yukarıda sayılan nedenlerinden hiçbirisi kadınlar için geçerli değildir. Kadınlara eğlence sektörüne girme nedenlerine yönelik sorular yöneltildiğinde, hiçbirisi “kendi isteğimle başladım” cevabını vermemiştir. Ya bir arkadaşının “düşürdüğünü” ya da hayat şartları nedeniyle bu işi tercih ettiklerini söylemişlerdir. Konu ile ilgili olarak Ankara’da bir gazinoda konsomatris olarak çalışan Buket şunları söylemiştir:

“Ben Diyarbakırlıyım (...) Bi tane kız arkadaşım düşürdü gibi bişe oldu buraya geldiğimde. Ailem bilmiyo burada çalıştığımı onlar Diyarbakırdalar zaten. (...) Daha önce böyle bi işte çalışmak gibi bi düşüncem yoktu ama bir buçuk yılı geçti başlayalı, şimdi çok iyi kazanıyorum ayrılmayı da düşünmüyorum, burada günde 500 lira kazanıyorum çünkü.” Konsomatris Buket (21)

Eğlence sektöründe çalışan Çingener için sektöre giriş nedenleri kadın ve erkeklere göre değişmektedir. Erkekler kendi istekleriyle başladıklarını ifade ederken, müzisyenliği aileden gelen bir gelenek olarak görmektedirler. Buna karşılık kadınlar ise hayat şartlarının zorluklarından dolayı eğlence sektöründe çalıştıklarını belirtmişlerdir. Yaptıkları mesleği ailelerinden saklamaktadırlar. Çingene erkeklerle yapılan görüşmelerde kendi kızlarını veya eşlerini kesinlikle eğlence sektöründe çalıştırmak istemediklerini her fırsatta dile getirmektedirler. Trakya’daki Çingene müzisyenlerle yapılan araştırmada da benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür (Özer, 2012: 111). Dolayısıyla, Çingenerin yaşantısında kadının rolünün, toplumsal anlamdaki kadın rolüyle benzeştiği söylenebilir. Oysaki, Tarihsel süreçte Trakya’daki Çingene kadınların müzikle olan ilişkileri incelendiğinde; XX. yüzyılın başlarında Çingene kadınlar, müzikle daha yoğun olarak ilgilenirken (Kyuchukov, 2007: 77), bu durum günümüz için geçerli değildir. Ailede kadını ilgilendiren bir konuda erkeğin karar vermesi, toplumun minimal bir modeli olan ailede erkeğin burjuva, kadınınsa proletarya rolünü oynadığını göstermektedir (Engels, 2010: 68-87). Bu da kadının, değişen toplumsal konumunun bir görüntüsü olarak değerlendirilebilir. Nitekim çalışmada yer alan erkek katılımcılar, kadınlarının eğlence sektöründe çalışmalarını istemediklerini belirtmelerine karşın işyerlerindeki çalışan kadınlarla anlaşamama gibi bir durumları söz konusu değildir.

Çalışma Koşulları

Eğlence sektöründe; belirsiz ücret düzeyleri ve çalışma saatleri, gece çalışmanın sonucu olarak günlük hayata adapte olamama ve alkollü ortamda çalışmaktan kaynaklı güçlükler çalışma koşullarını ağırlaştırmaktadır. Çalışanlar sektörün kendine özgü ve yıpratıcı koşulları nedeniyle, sektörde çalışanlara yıpranma hakkı verilmesini ve bu yolla erken emekliliklerinin sağlanmasını istemektedirler. Konu ile ilgili olarak klarinetçi Tarık'ın ifadesi şöyledir:

“Sanatçılara emeklilik için yaş sınırlaması getirilmeli mesela 65 yaşındaki kadını düşün, oryantali, ninem yaşında kadını masada oynatıyosun, böyle saçmalık olur mu? Zaten müzisyen 45 yaşında dedin mi işi bitti, patron bakıyo tamam adam güzel çalıyo ama patron diyoki: ‘bu sahneye yakışmıyo, genç birini getirin’. E ben napıcam o zaman sigortam yok bişeyim yok, aç mı kalacam emekli de olamıcam. (...) Sanatçı belgesi versinler mesela ayırsın yani devlet, bunu yapsın müzisyenler en çok yıpranan insanlar.” Klarinetçi Tarık (40)

Eğlence sektöründe yapılan işin niteliğine göre çalışma süresinin de değiştiğini söylemek mümkündür. Örneğin TV orkestrası için müzisyenlik yapılıyorsa program süresi kadar çalışılmaktadır. Yine tiyatro, konser ya da festival gibi etkinlikler için de işin çalışma süresi müzisyenin kontrolü dışında belirlenmektedir. Kimi zaman günlük çalışma süresi bile net olmamaktadır. Bu çalışmadaki görüşmeciler ise ağırlıklı olarak, bar, pavyon, gazino gibi güvensiz sayılabilecek mekanlarda çalıştıklarından ekstra zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Böyle mekanlarda gece çalışmanın zorluklarından bahseden Kanuni Fevzi şöyle demektedir:

“Adam silahlı masaya çıkariyo çal diyo alkol şişede durduğu gibi durmuyo ki, alkol alıp kavga çıkaran çok oluyo. Hiç bir şekilde hiç bi can güvenliğimiz de yok, başımıza bi kaza gelse onu karşılayacak sağlık güvencemiz de!” Kanuni Fevzi (26)

Kemancı Yasin de alkollü ortamda çalışmanın güçlüklerini şu şekilde anlatmıştır:

“Çalışma saatlerimiz, akşam 7-8’den sabah 4’e kadar. Müzisyen gece mekanında çalar işte restaurant gibi yerlerde, 12’den sonra da gazino pavyon gibi yere gider çalar sabaha kadar devam eder. Yaz kış değişmez bu hep aynıdır. Ha tabi yazın ekstra olarak düğünler çıkar. (...) Kelle koltukta çalışıyoruz, alkollü ortamda olduğumuz için insanlar agresifleşebiliyor, biz de hedefiz zaten, mesela en basiti istedikleri şarkıyı çalması başımız belada demektir.” Kemancı Yasin (27)

Çalışanların en büyük sorunlarından bir tanesi de ücretlerde bir standardın olmamasıdır. Örneğin Ankara’da, Ankara Havalanı çalan müzisyenler ile Türk Sanat

Müziği çalan müzisyenler –ki onlar görüşme yaptığımız Çingenerler oluyor- arasında ücret farklılıkları azımsanmayacak ölçüdedir.

“Oyun havası furyası başladı, Ankara havası çalanlar çok abartılı yevmiye alıyolar başbakanın cumhurbaşkanının maaşından fazla alan var biz bundan da şikayetçiyiz. Bunu denetleyen ilgilenen kimse yok, uçuk paralar kazanıyo bu oyun havaları çalanlar. Şurda bi bağlamacı var yanında ikişer ritimci milyarları kazanıyo, biz şikayetçiyiz. Biz 50 lira kazanıyosak onlar 1000 lira kazanıyo. (...) Biz yapamayız onlar gibi, ha çalamaz mıyız en kralını çalarız ama bize göre değil onlar çok kabalar. Zaten onları dinlemeye gelen müşteride doğru dürüst olmuyo üç adam birleşip bi rakı açtırıyolar, sürümden kazanıyo onlar da.” Kemancı Yasin (27)

Ekonomik krizler, tüketim ve harcama kalıplarında önemli değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Böylesi zamanlarda zorunlu harcamalar dışında kalan, özellikle eğlenceye yönelik harcamalarda kısıntıya gidilmektedir. Müzisyenlerin program yaptığı mekanlarda hem müşteri sayısında, hem de müşterilerin yaptığı harcamalarda azalma olması, müzisyenler için haftalık çalışılan iş günü sayısının azalması anlamına gelmektedir (Aşkın, 2011: 138). Alan araştırmasının yapıldığı dönemde, haftanın ancak bir ya da iki günü –cuma ve cumartesi- işe çıkabildikleri; işe gidilen günlerde elde edilen gelirden de büyük düşüşler yaşandığı belirtilmiştir. Katılımcılar krizlerin ünlü sanatçıları etkilemediğini, ancak bar pavyon gibi müşterilerinin dar gelirli kimseler olduğu mekanlarda çalışan müzisyenleri etkilediğini vurgulamışlardır. Klarinetçi Tarık son zamanlarda ücretlerinde ciddi oranda düşüşler yaşandığını ve eğlence sektöründe çok büyük kazanç farkları olduğunu şu cümlelerle anlatmıştır:

“Gecede 50 lira kazanıyosan senden iyisi yok artık o durumdayız, eskisi gibi iş yok. Sanatçı adam ince ruhludur kimsenin kötülüğünü düşünmez. Bi kere sosyal hayatımız bile yok herkesi eğlendiriyoruz ama. Mesela TV’de sanatçıları gösteriyolar bizim onlarla bi Allahımız bir, onlar zaten bulmuşlar parayı mesela Hülya Avşar’ı gösteriyo pop sanatçılarını gösteriyo, bu adamlar 100 bin alıyosa arkadaki müzisyen 10 kuruş alıyodur, farkı anlayın diye böyle örnek veriyorum.” Klarinetçi Tarık (40)

Eğlence sektöründe bahşişin de önemli bir kazanç kapısı olduğu söylenebilir. Görüşme yapılanlar söyledikleri ücret miktarlarının yanı sıra bahşiş de toplamaktadırlar. Örneğin, eğlence mekanında müşteri masasına kemancı çağırabilmekte ve bunun için müzisyene bahşiş vermektedir. Bahşiş miktarları ise değişken olmakta ve 20 TL’den 250 TL’ye kadar değişebilmektedir.

“Bi de bahşişler olmasa var ya biz aç kaldık demektir. (...) Cuma-cumartesi geceleri 150-200 lira kazandığım da oluyo tabi. Masaları dolaşarak ondan 20, bundan 20 alarak topluyoruz bahşişlerle oluyo bu, yoksa en baba patron 50 liradan fazla vermez!” Kemancı Ahmet (16)

Katılımcı Kemancı Yasin dışarıdan bakıldığında çok renkli görünen eğlence hayatının içine girildiğinde durumun tamamen değiştiğini ifade etmiştir. Kendileri için de son derece ağır olan çalışma koşullarının kadınlar için daha da zor olduğunu belirtmiştir.

“Eğlence sektörü dışarıdan ışıltılı gelir, güzel gelir ama içerde durum öyle değil işte. Geçenler de mekanda iş bitti, sabaha karşı işte eve gidicem, içerden çığlık sesleri duydum, bi kadın çığlık çığığa bağıyordu. Bi de gürültü de geliyo yani belli biri içerde dövüyo kadını. Yanımda kardeşim de vardı - beraber çalışıyoz biz- gel dedim bakalım. Aslında tehlikelidir, adamlar mafya, bizimde başımız belaya girer ama dayanamadım yani anladın? İçeri daldık, bizim konslardan biri ağzı burnu kan içinde perişan, patron dövmüş, zaten baygın gibiydi. Biz kardeşimle aldık götürdük evine. Sabah aradı beni kadın bastı küfürü, vay efendim neymiş biz niye işine karışmışız da bizim yüzümüzden işinden olmuş. Böyle yani, bu sektör zor onu dicem, kurtardık kabahatli biz olduk.” Kemancı Yasin (30)

Yasin’in anlatmış olduğu bu olay kadınların bu sektörde şiddete ve baskıya maruz kaldıklarının kanıtı olmaktadır. Konsomatris olarak çalışan kadınlara neden bu sektörde çalışmayı tercih ettikleri sorulduğunda, hemen hepsinin ev geçindirmek zorunda oldukları ve başka bir işte bu kadar kazanç elde edemeyecekleri cevabını verdikleri görülmüştür. Eğlence sektörüne girdikten sonra, kendini bu sektörde çalışmaya mecbur hisseden kadın, maruz kaldığı şiddete rağmen işinden ayrılmak istememektedir. Bu durum eğlence sektöründe çalışan kadınların toplum tarafından “kötü iş” yapıyor algısı ile dışlanması, başka sektörlerde iş bulma olasılığını azaltmaktadır düşüncesiyle bağdaşmaktadır. Kadınların çalışma hayatında dezavantajlı olmaları, onları cinselliklerini pazarlayacak şekilde bir işte çalışmaya mecbur etmektedir.

“Akşam 8’den sabah 4’e kadar çalışıyorum. Günlük 500 lira alıyorum, aslında 700 lira ama 200’ü avansa kesiliyo, işe başladığımda 25bin aldım patrondan ev aldım çünkü. (...) Şimdi benim bakmam gereken bi oğlum var, onu iyi bir yerlerde okutabilmem için benim de iyi kazanmam lazım. Onun için şimdilik burada iyiyim ayrılmayı düşünmüyorum” Konsomatris Senem (21)

Kadınların kazandıklarını iddia ettikleri rakam ise oldukça yüksektir. Burada işin niteliğinin belirleyici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tercih edilmeyen –dahası damgalanmaya ve dışlanmaya sebebiyet veren- bir mesleği yapmaları ücretlerinin yüksek olmasında elbette etkendir ancak yine de konu biraz daha araştırılmaya çalışılmış ve bu paranın net olarak ellerine geçip geçmediği sorulmuştur. Kadınların menajerlerine haftada 500 lira gibi bir ücret ödemek zorunda oldukları ve bunu kendi kazançlarından karşıladıkları öğrenilmiştir. Ayrıca, kadınların ücreti almaları o gün iş yapıp yapmamasına göre değişmektedir. Konsomatrisler için bu ücrete hak kazanabilmesi, o gün eğlence mekanına gelen

müşterinin masasına çağrılmasıyla ve içki içirmesiyle bağlantılıdır. Eğer mekana para kazandıramazsa o gün için kadının yevmiyesinden de kesilmektedir. Kendi deyimlerine göre o gün 150-200 lira alıp evine dönmektedir. Ayrıca burada dikkatleri çeken bir başka husus da sektörde çalışan kadınların konumlarıdır. Başka bir deyişle, eğlence sektöründe çalışan kadın müşteriyi “kandıran” pozisyonundadır, paraya sahip olan erkek müşteri ise “kandırılan” konumuna girmektedir.²⁸ Sosyal güvence altında olma, eğlence sektöründe çalışanlar için neredeyse hayaldir. Yapılan görüşmeler sonucunda çalışanların çoğunluğunun sosyal güvencelerinin olmadığı gibi sosyal güvencenin önemini de bilmedikleri, ayrıca bu gidişatın olağan karşılandığı kanısına varılmıştır. Kimi müzisyen sigortalı olmanın onun için çok da önemli olmadığını, kendisinin sadece günü kurtarma derdinde olduğunu savunurken; kimi müzisyen de sigortalı olmayı elbette istediğini ancak bu sektör için sigortalı olmayı istemenin bir lüks olduğunu ifade etmiştir. Konu ilgili olarak sektörde çalışanlar şunları eklemiştir:

“Ben 27 senedir bu sektördeyim hiç sigortalı olmadım. Denetlemeye geliyo adamlar, eline parayı sıkıştırıyorlar, ceza kesmeden gidiyor. Adamın cezası 200 milyarsa gelen adama 10 milyar verip işi bitiriyorlar. (...) Ben şikayet etsem ederim ama dilekçe veriyosun patron bunu görür, bu adamların eli kolu uzun adamlar onun için yapamıyosun. (...) Sağlık sorunlarımız için önceden yeşil kartım vardı ben sekiz ameliyat geçirdim çok işime yaramıştı, artık onu kaldırdılar şimdi de bi arkadaşım sağolsun işyerinde beni çalışıyo gösterdi, bu şekilde sigortamı kendi cebimden ödüyorum.” Klarnetçi Tank (40)

“Ben otuz yıldır çalışıyorum daha hiç sigortam yok! (...) sağlık sorunumu nasıl mı hallediyorum; Allahtan başka hiç bişeyim yok!” Kanuni Kadir (48)

“Bazı ağabeylerimiz var emeklilik yaşı gelmiş ama günü olmayan mesela benim 1979 da girişim var ama günüm yok yatırılmamış 1063 gün sigortam yatmış topu topu, şimdi kimi şikayet etcem adam ölmüş gitmiş. Şimdi geri borçlanma çıkartmak istiyorlar öyle bişi olsa gider kredi çeker kalan borcu öder emekli oluruz. Yaşı gelmiş şimdi mağdur olan çok var bizim aramızda yani.” Kanuni Ömer (50)

“Eğlence sektörü çeşit çeşit, TRT’de var, Kültür Bakanlığı’nda var bir de gece hayatı dediğimiz barda pavyonda çalışanlar var. Şimdi gece müzisyenlerinin hiç bir sosyal güvencesi yok mesela devlette çalışan bir müzisyen 4-5 milyar maaş alyo bütün sosyal hakları yardımları var ama gece

²⁸ Malatya örneğinde de konsomatris rolünün, katılımcılarımızla aynı olduğu görülmüştür. Burada da masaya oturan konsomatrisler oldukça fazla alkol almaya çalışır, amaç müşteriden kurumun kazanç elde etmesini sağlamaktır. Şayet o gün konsomatris pavyona çok kazandırmışsa patronundan prim de alabilir. Bu, daha çok konsomatrisin patronla anlaşmasına bağlıdır (Kılınçer; Dönmez, 2013: 32).

müzisyenlerinin gece çok daha zor şartlarda çalıştıkları halde hiçbir şeyleri yok, ücretleri çok az, sigortaları yok, çoluk çocuk per perişan oluyorlar. Ben kendim TRT’de çalışıyorum sigortam var ama sigortam başka yerden. (...) TRT’de olduğum için biliyorum, programlara saatlik çağırıldıkları misafir sanatçıları sigortalı yapıyorlar halbuki bizimle aynı hizmeti veriyorlar ama durum bu, Kültür bakanlığında misafir sanatçılar var ayda 1200 lira para veriyorlar onlara, sigortalarını gösteriyorlar ama yıllardır kendi çalıştırdıkları adamlara sigorta yapmıyorlar.” Ritimci Seyfi (55)

Sigortasız çalıştırılan bu işçiler tazminat haklarından da mahrum bırakılmaktadırlar. Kendini işçi karşısında güçlü gören işveren, görüşülenlerin yaptığı açıklamalara göre çalışanın hakkı olan tazminatını vermemek için zorbalığa başvurmaktadır. Bu durumu Kemancı Yasin şu şekilde anlatmıştır:

“ (...)Çok arkadaşımız var bir süre çalıştıktan sonra ayrılan, ama adam yine de tazminatını alamıyo ki! İsteyince de işler kaba kuvvete sarıyo. Mesela adamın alacağı 20bin, ama patron tehdit ediyö, korkutuyo, vermiyo. Ya da ilk baştan kağıt imzalatıyorlar, bi talepte bulunmicam diye.” Kemancı Yağız (30)

Bunlara ek olarak, sektörde çalışanların bazılarının da çağrı üzerine çalıştıkları görülmektedir. Bu kişiler işçi konumlarını koruduklarından kıdem tazminatı hakkına sahiptirler. Ancak burada da karşımıza şöyle bir sorun çıkmaktadır ki; ay içinde çalışma gün sayıları az olduğundan dolayı, eğer gün sayısını doldurabilirlerse kazanacakları emeklilik aylıkları ve ileride elde edebilecekleri kıdem tazminatları da düşük miktarlarda olacaktır. Çağrı üzerine çalışan kişiler de kısmi zamanlı çalışanlar gibi düşünülebilir ve eksik kalan primlerini kendileri yatırarak emeklilik hakkı kazanabilirler.

Örgütlenme

Görüşme yapılan 24 kişiden sadece 4’ü sendikalıdır ve aralarında eskiden sendikalı olup ayrılanlar da bulunmaktadır. Genel olarak sendikalara karşı bir güvensizlikleri söz konusudur. Bunun sebebi, sendikanın gereklerini yerine getirmediğini ve dolayısıyla kendilerine bir fayda sağlamadığını düşünmeleridir. İçlerinde örgütlü olanların bir kısmı ise sendikalı olmalarının sebebini, sendikalı olunca iş çıkması olasılığının daha çok olduğuna inanmaları olarak açıklamışlardır. Görüşülenler müzik sektöründe örgütlü sendika olan Müzik ve Sahne Sanatçıları Sendikası (MÜZİK-SEN) ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Ben sendikalıyım Müzik-Sen’liyim ama memnun değilim. Biz yöneticilerden şikayetçiyiz aslında sendikadaki yöneticilerden, mesela fabrikada çalışan işçiler maaşlarından rahatsız olduğunda bi boykot yapabiliyorlar bize böyle öncülük edecek kimse yok. Bizim sendikamızın böyle işleri yok bir tek aidat toplamasını biliyorlar.” Kemancı Yasin (27)

“Aslında bizim sorunumuz liderimiz yok, başa geçecek biri olsa haklarımızı savunsa bişeler elde ederiz belki, ama yok işte bireysel olarak biz bişe yapamıyoruz. Sendikalı olanlar da var aramızda ama sendika da bişe yapmıyo ki sendikalı olanların çoğu da oraya iş geliyo diye üye oluyorlar, dışarıdan bi müzisyeni 30 tl olarak görüyo sendikalıyı 50 tl lik adam olarak görüyolar. Burdakilerin çoğu da onun için sendikalı oluyo yoksa haklarını savundukları falan yok.” Kanuni Bekir (27)

Eğlence Sektöründe Çingene Olmak

Hangi türden olursa olsun müziğin çalgı ile icrası sırasında Çingene müzisyenlere has bazı karakteristik uygulama biçimleri vardır. Çingene müzisyen, şarkının bütünü içinde sayısız süslemeli melodiyi peş peşe çalar; böylelikle daha dinamik bir icra karakterine ulaşıldığı düşünülür. Bununla birlikte bu anlayış yavaş yavaş tempoya da yansımaktadır. Çingenerin kurduğu ince saz takımları tarafından icra edilen yerel havalar veya şehirli ezgiler, icracı tarafından, örneğin kanun üzerinde tellerin mızrapla pesten tize²⁹ doğru sıra ile taranmasıyla ve eşik ile tel bağlantıları arasındaki dar bölgede küçük atraksiyonlar yapmak suretiyle renklendirilmektedir. Kanun sürekli ezgiyi süslemektedir; darbuka ise ezgi girişinde ve arada, ona bırakılan noktalarda temel ezgi akışını bozmadan bol süslemeli vurgularla eşliğini sürdürmektedir. Bu icra tarzının iki temel çalgısı olan klarnet ve keman, ezgi akışında da belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum Çingene şarkılarının ezgi akışında da vardır, makamın dışına çıkmadan süslemeli ezgi kalıplarıyla kısa bir doğaçlama yapılmaktadır (Duygulu, 2006: 132). Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, Çingene müziğinin kendine özgü özellikleri vardır. Bu türün kaybolmaması da Çingene müzisyenlerin mesleklerini icra etmelerinden geçmektedir.

Görüşmeye katılanlar Çingene oldukları için zaman zaman güçlüklerle karşılaşsalar da kendilerini bu sektörün içinde rahat hissetmektedirler. Yapılan görüşmelerde “eğlence sektörü için Çingene olmak avantaj mı yoksa dezavantaj mı?” sorusuna tamamı kesinlikle avantaj cevabını vermiştir. Müzik konusunda son derece başarılı ve yetenekli olduklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla bu durum onların özgüvenlerinin oldukça artmasını sağlamaktadır. Eğlence sektöründe çalışan Çingenerin neredeyse tamamı alaylıdır ve bu durum onlarda bir endişe yaratmamakta aksine küçük yaşta müzikle ilgilendikleri için daha başarılı olduklarını düşünmelerini sağlamaktadır.

Görüşme yapılan müzisyenlerin hepsi eğlence sektöründe Türk Sanat Müziği çalarak veya söyleyerek sanatını yapan müzisyenlerdir. Ancak eğlence sektörü sadece bundan ibaret değildir. Yine eğlence sektöründe çalışan ancak Ankara Oyun Havalalarının çaldığı bir mekanda çalışan Ezgi³⁰ ise eğlence sektöründe çalışan Çingener ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

²⁹ Pes ve tiz, sesin yüksekliğini (incelik-kalınlık) ifade etmektedir.

³⁰ Görüşme yapılanlardan sadece Oyuncu Ezgi Çingene değildir.

“Romanlar pek yok bizim işyerinde istenmiyorlar, dışlanıyorlar. Mesela Roman bi bayan vardı dövdüler attılar, biliyorsunuz Çingener pis olurlar. Bizim sektör ne kadar alkollü ortam da olsa, bi erkeği yanıtacak şey para, alkol ve kadın. Mesela kadının konuşması düzgün olacak fıziği düzgün olacak. Çingenerler pek yok ya da bu alemde oyuncu olacak Romanlar beceremiyö, o yüzden patronlarımız istemiyorlar.” Oyuncu Ezgi (21)

Buradan anlaşılıyor ki eğlence sektörünün içinde birlik olmayı engelleyecek önemli ayrışmalar vardır. Yukarıda Çingene müzisyenlerin de Ankara Havası çalanlarla anlaşamadığını belirtmiştik. Ankara Havaları gibi müzik türleri, Türk Sanat Müziğine yakın Çingenerleri yavaş yavaş sektörün dışına atmaktadır. Bu konuda oldukça dertli olan katılımcılar duygularını şöyle anlatmıştır:

“Bizim kendi kültürümüz Türk Müziğidir, onu da çalan devam ettiren Roman vatandaşlar. Özellikle Ankara’da Türk Müziğinden pek anlamıyorlar biz çok iyi tanıtabiliriz. Bu yönde kurslar açılabilir, bizde hocalık yapabiliriz. Böylece hem bize de iş sahası açılmış olur hem de kaybolmak üzere olan kültürümüzü tanıtabilir, yayabiliriz. (...) Konservatuarlarımızda batı eğitimi alınıyor, neden böyle? Bizim Türk müziğimiz var halk müziğimiz var kendi müziğimiz var. Koskoca Ankara’da Türk müziği eğitimi veren okul yoktu bu sene ilk defa Gazi Üniversitesi açtı Türk Müziği Konservatuarı, yani bir tane var bu çok az. Tamam batı eğitimi de alıcaz ama başta kendi müziğimizi öğrenmeliyiz.” Kanuni Mustafa (33)

“Biz müziklerimizi tanıtamazsak sektör bitecek, çünkü kendi müziğimizi biz yapıyoruz yani Çingenerler, başkası değil. Şuan Ankara radyosundan 15 ince saz zor çıkar hatta çıkmaz bile. Ben senelerce “TRT”nin kursuna gittim 10 sene eğitim aldım yetişmek için ama sonra dediler alım yok hiçbir işe yaramadı eğitim aldım ama kullanmadım önümüzü açmadılar, Çingene olduğumuz için işte. (...) TRT Ankara Radyosunda iki tane alım var bi 66 devresi bi 85 devresi ondan sonra kadro açılmamış, eskiler daha çok önem veriyodu. (...) Atatürk’ün bi lafı vardır; Hepiniz milletvekili olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz, hatta cumhurbaşkanı olabilirsiniz. Fakat sanatçı olamazsınız.” Kanuni Fikret (26)

Hükümetin eğlence sektörüne ve Çingenerlere yönelik uyguladığı politikalar da katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılar son yıllarda eğlence sektöründe işlerin büyük oranda azaldığını, bu durumun ücretlerine olumsuz bir şekilde yansıdığını dile getirmişlerdir.

“Sigara yasağı bizi kötü etkiledi adam rakı içmeye geliyo mekana, sigara da içmesi lazım e yasak olursa adam diyo ki gider evimde içerim. İşler azalınca ücretler de düştü ya da eksik yevmiye almaya başladık.” Ritimci Şükrü (16)

“Sigara yasağından sonra işler azaldı mesela iş olmadı diye patron o gün yevmiye vermeyebiliyo işte bi yol parasını verir, o kadar.” Kanuni Baran (18)

Eğlence sektörüne yönelik bu gibi uygulamalardan şikayetçi olduklarını ifade eden çalışanlar, sektör daha da zarar görür ve işlerinden ayrılmak zorunda kalırlarsa aç kalacaklarını ve kötü alışkanlıklara da bulaşabileceklerini belirtmişlerdir.

“Eğlence sektörünü bitirmeye çalışanlar ne istiyö? İnsanlar hiç mi eğlenmesin sen bazı şeylerin maliyetini düşük yapsan adam vergi de kaçırmaz şimdi çoğu gazino kapanıyo. Ne yapsın işverenler de zorda, neymiş canlı müzik vergisiymiş, böyle saçmalık olmaz. Sonra patron yevmiyeleri veremiyo. Aylık 5 milyar istiyolar sırf müzik vergisi için. Burada şimdi daha da kötüye gidecek, tövbe açlık sofuluğu bozdurur. Hani biz 40 yaşında adamlarız kötü alışkanlıklara bulaşmayız ama bunu 20 yaşındaki adama anlatamazsın.” Klarinetçi Tarık (40)

Malatya’da gerçekleştirilen araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. 2007 tarihli seçimde Büyük Şehir Belediyesi’nde AKP’nin iktidar olduğu Malatya’da yaşayan Sünni kesimin çoğunlukla içkili mekânları tercih etmemesi, Çingene müzisyenlerin iş alanlarının azalması ve kazançlarının düşmesi anlamına gelmekte ve Çingene popülasyonunun bu bölgede neden az olduğunu açıklamaktadır (Kılınçer; Dönmez, 2013: 29).

Ek olarak, görüşme yapılanların hiçbirisi Roman açılımdan memnun değildir.³¹ Çok daha önemli sorunları varken göstermelik işler yapıldığını dile getirmektedirler.

“Roman açılımdan nefret ettirdiler, bizim böyle bi şeye ihtiyacımız yok! Çok daha önemli sorunlarımız var; resmi kurumlara girmek istediğimizde dışlanıyoruz bunun önüne geçsinler.” Kemancı Nuri (25)

“Dediler ki 5 katlı 10 katlı bina yapıcız, oraya yerleştirecez sizi dediler. Mesela orada yaşlı bi teyze dedi ki; ‘oğlum ben öyle rahat edemem ki alışkın değilim bana iki katlı ev olsun ben bahçemde oturaım’ dedi. Mesela bizim burada da tokiler var ama, biz bir arada daha rahat ediyoruz.” Kemancı Yasin (27)

“Mesela biz apartmanda oturuyoruz ve mecburuz aynı apartmanda dört beş aile olmak zorundayız. Şimdi oğlumun biri klarinet çalıyo, birisi keman çalıyo apartmanda başkaları olsa çekmez ki bizi, gürültü oluyo der şikayet eder ama biz bir arada iken birbirimizi idare ediyoruz çünkü en iyi birbirimizi biz anlıyoruz.” Kanuni Mustafa (33)

Çingenerin bir arada oturmak istemelerinin bir sebebi de sosyal dışlanmaya maruz kalmalarıdır. Çünkü, ayrımcılığın yaygın olduğu toplumlarda çocuk veya ergen gençler kendi aidiyet gruplarına yönelmektedirler. Mekânsal yoğunlaşma, o

³¹ Hükümetin gündeme getirdiği Roman açılımı ile gecekondularda oturan Çingene vatandaşların yaşam kalitelerini arttırmak için apartman dairelerine yerleştirilmeleri hedeflenmiştir.

fiziksel mekânda yaşayanların mekân içerisinde içerilmelerine yol açarken, o mekânın dışındaki yaşam alanlarında ise dışlanmalarına yol açabilmektedir (Boal vd.'den akt. Aşkın, 2011: 51). Toplumdan kendisi hakkında olumlu tepkiler alamayan gençler, destek bulma ve olumlu tepkiler alma olasılığının yüksek olduğu aidiyet gruplarına yönelmekte ve böylece öz-saygısını yükseltebilmektedir (Bilgin, 2007: 71). Daha önce Çingenerler ile ilgili yapılan bir çalışmada da Çingenerler mahalle kültürünü ve aynı zamanda kendi kültürlerini korumak amacıyla apartman daireleri yerine bir arada oturmayı tercih ettiklerini dile getirmişlerdir (Kolukıncık, 2006: 12).

Sonuç

Bu çalışmada, eğlence sektörünün koşulları, sektörde çalışan Çingenerlerin çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar, sosyo-ekonomik durumları ile birlikte ele alınmıştır. Esnek çalışma biçimine örnek olarak gösterilebilecek olan eğlence sektörünün aynı zamanda, çalışanlar için korunmasız bir istihdam biçimi getirdiği ortaya çıkmıştır.

Alan araştırması sırasında çarpıcı bulunan durumlardan bir tanesi, katılımcıların kendilerine Çingene denmesinden bir rahatsızlık duymadıklarını ve bunu tercih ettiklerini söylerken, hemen hepsinin kendilerinden bahsederken cümleye “biz Romanlar” diyerek başlamaları olmuştur. Bir taraftan kendi kimliklerini açıkça ifade ederlerken, bir taraftan toplumda kabul görme yolunun, bir yabancıya daha özenli ve daha kibar davranmaktan geçtiğini düşünmektedirler. Buna ek olarak görüşme yaptıkları kişinin, onların sorunlarını gün yüzüne çıkaracağına inandıklarından bu yaklaşımı sergiledikleri düşünülmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği mahalledeki ilk izlenim mahalle sakinlerinin sıcakkanlı ve misafirperver oluşlarıdır. Hayatları boyunca gerek eğitim hayatlarında, gerek iş yaşamlarında ayrımcı uygulamalara maruz bırakılan Çingenerlerin kendilerine yönelik önyargıları kırmak için kendilerini “doğru” tanıtmaya ihtiyacı içinde oldukları söylenebilir.

Hemen her katılımcı eğlence sektöründe çalışma koşullarının günden güne ağırlaştığını, özellikle son yıllarda Hükümetin uyguladığı politikaların sektörü bitirmeye yönelik olduğunu vurgulamıştır. Getirilen yasakların, eğlence mekanına gelen müşteri sayısında gözle görünür bir azalmaya neden olduğunu, bunun da ücretlerine olumsuz bir şekilde yansıdığını vurgulamışlardır.

Çingene müzisyenler, erken yaşta çalışma hayatına atıldıklarından eğitim seviyeleri düşük kalmaktadır. Eğitimsizlik ise düzenli bir iş sahibi olmaya ve iyi bir hayat sürmeye engel olmaktadır. Ancak, Çingenerler için yaşadıkları tüm olumsuzlukları eğitimsiz olmalarına bağlamak doğru olmayacaktır. Zira görüşme yapılan Çingenerlerin büyük bir kısmı yaptıkları açıklamalarıyla bilinçsiz olmadıklarını da göstermiştir. Maddi olanaksızlıklar sebebiyle eğitimlerine devam edememekte ve çalışma hayatına atılmak zorunda kalmaktadırlar. Düşük eğitim

seviyesine sahip olmaları yüksek gelirli bir işte çalışmalarına da engel olmaktadır ve bu durum bir sarmal halinde kuşaktan kuşağa devam etmektedir. Bu sebeple onlar için en büyük problem fırsat eşitliğinden yararlanamamaları ve dolayısıyla ayrımcılığa maruz kalmalarıdır. Buradan hareketle müziğe karşı özel yeteneklerinin var olduğu düşünülerek eğitimlerini bu yönde devam ettirmeleri sağlanmalıdır.

Görüşme yapılanların büyük çoğunluğu sigortasız çalıştırılmaktadır. Özellikle son yıllarda çalışmaya başlayan katılımcıların neredeyse hiç birisinin sigortası yapılmamıştır. Sigortasız çalıştırmak işçilerin kıdem tazminatı ve emeklilik hakkına da el koymak anlamına gelmektedir. Bu duruma rağmen çalışmaya devam etmelerinin nedeni olarak; toplumda Çingenerin gelecek kaygısından uzak bir yaşam sürdürdükleri algısı gösterilse de, buradaki asıl neden gelir düzeylerinin düşük olmasından dolayı sigortasız çalışmaya boyun eğmek zorunda olmalarıdır. Elbette bu durum Çingene olsun olmasın her çalışan için geçerlidir. Ancak Çingene bir birey çalışma hayatında daha dezavantajlı konumdadır. Bu sebeple Çingene müzisyenler kendilerini en iyi şekilde ifade ettiklerini düşündükleri bu sektör dışında yer edinemeyeceklerini, dolayısıyla eğlence sektöründe çalışmaya devam etmek zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra Çingenerin müzik sektörü için önemli bir yeri olduğunu, ancak değerlerinin bilinmediğini vurgulamışlardır. Popüler kültürde Türk Sanat Müziği'nin geri plana itildiğini, kendilerinin ise TSM'nin mirasçıları olduklarını iddia etmektedirler. Bu sebeple müziklerini icra etmeleri için eğitim hayatlarından başlanarak önlerinin açılmasını talep etmektedirler.

Çalışma hayatı boyunca primleri düzenli yatırılmadığı için emeklilik hakkından mahrum bırakılan yaşlı katılımcılar, şuan herhangi bir geliri olmadığı için, hanedeki diğer üyelere bağımlı halde yaşamlarını devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, bir taraftan da Çingenerin çekirdek aile şeklinde yaşamlarını sürdürmelerine olanak tanımamaktadır. Ailede çalışan birey evlendiğinde yine aynı evde yaşamak zorundadır ki; anne, baba ve varsa kardeşlerine de bakmaya devam edebilsin. Sektörde sosyal güvencenin vicdanları sızlatacak ölçüde düşük olmasına rağmen halen bir çözüm bulunamamış olması ise oldukça üzücüdür. Bundan sonrası için yapılması gereken; daha önce sanatçılara tanınmış olan borçlanma hakkının, tekrar bu sektörde çalışanlar için uygulamaya konulması ve bu konuda çalışanlara eğitimler verilmesidir. Daha önceki borçlanma kanunlarının istenilen sonuçlara ulaşamamasındaki nedenler tespit edilmeli ve uygulanabilirliği kolaylaştırılmış halde sunulmalıdır.

Sektördeki çalışma koşulları incelenirken cinsiyet açısından bir fark olup olmadığı da araştırılmıştır. Çingenerin eğlence sektöründe çok başarılı olduğunu düşünen erkekler, kendi kadınlarını bu sektörde çalıştırmak istememektedirler. Ataerkil yapının hakim olduğunu söyleyebileceğimiz Ankara'da ikamet eden Çingene erkeklerine göre Çingene kadınlarının, eğlence sektörü çalışanı olarak müzik pratikleri içinde hemen hemen hiç yeri olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak Çingene kadınlar bu sektöre isteyerek girmemişlerdir. Her iki kesim için

de çalışma koşulları son derece ağırdır. Çingene kadınlar kimliklerinden dolayı dışlanmaya maruz kalmanın yanında, eğlence sektörü çalışanı oldukları için de toplumdan dışlanmaktadır. Erkekler için böyle bir durum söz konusu değildir. Ücret konusunda ise kadınların kazançları erkeklere oranla çok daha yüksek seviyelerde olsa bile, kadınlar cinselliklerini pazarlayarak bu mesleği icra etmektedirler. Başka bir deyişle tercih edilmeyen bir iş yapmaktadırlar. Dolayısıyla Çingene erkeklere göre Çingene kadınlar için hayatın daha zor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Eğlence sektöründe örgütlenmenin gelişmemesinin nedeni olarak, müzisyenler arasında var olan hiyerarşi ve sendikalara olan güvensizlik tespit edilmiştir. Özellikle ücret konusunda belirli bir düzeyin olmayışı, çalışanları rekabete itmekte ve birlikte hareket etme duygusunu ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcılar, sendikaların haklarını savunacak uygulamalardan uzak olduğu görüşündedirler.

Bu çalışma ile anlaşılmıştır ki; eğlence sektöründe çalışan Çingenerin çözümü olmayan sorunları yoktur. Bu sebeple Çingenerin yaşam standartlarını artıran sosyal politikalar uygulanmalı ve çalışma hayatında karşılarına çıkan olumsuzluklar giderilmelidir. Böylece, esnek çalışma biçimini içinde barındıran eğlence sektöründe çalışanlar için, insan onuruna yakışır çalışma ortamı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aksu, M. (2003) **Türkiye’de Çingene Olmak**, Ozan Yayıncılık.
- Alkan, H. (2008) **Popüler Kültür ve Eğlence Hayatı, Ankara’nın Eğlence Hayatı Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ansal, H. (1999) Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar (Post-fordizm’de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?, Birleşik Metal-İş Yayını, Ankara http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_99/1999-3.pdf).
- Aras, F. E. (2009), “Etnik (Çingene) İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahir) Örnekleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Ankara.
- Argan, M. (2007) **Eğlence Pazarlaması**, Ankara, Detay Yayıncılık.
- Asséo, H. (2004) **Çingener Bir Avrupa Yazgısı**, Türkay, O. (çev.), İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aşkın, U. (2011) **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alan Araştırması**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Aytaç, Ö. (2006) “Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman” Kocaeli Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 11, s.27-53.
- Beissinger, Margaret H. (2001)“Occupation and Ethnicity: Constructing Identity Among Professional Romani (Gypsy) Musicians in Romania”, **Slavic Review**, Vol. 69, No.1, s.24-49.
- Bilgin, N. (2007) **Kimlik İnşası**, Aşına Kitaplar Yayıncılık.
- Bozkurt, H. Argun (1997), **Sanatçılar ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, Ankara.
- Campo D. ve D. Ryan, B. (2008) The Intertainment Zone: Unplanned Nightlife and the Revitalization of the American Downtown, **Journal of Urban Design**, Vol.13, No. 3, 291-315, October.
- Cankara, P. Ö., “Bir Etnik Grup Olarak Çingenerin Statüleri Hakkında Bir Analiz Denemesi”, L. Ürer (der.), **Roman Olup Çingene Kalmak**, Melek Yayınları, 2012.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Hayatı İstatistikleri 2012.
- Çırık, M. “Vesikalı Sanat”, 30 Ekim 2011, **Yeniğün Gazetesi**, <http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/18516/vesikali-sanat>, [Erişim Tarihi 05.02.2012].
- Çırık, M., “Müzik Sektöründe Örgütlenme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, 08 Şubat 2012, **Yeniğün Gazetesi**, [http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/23002/muzik-sektorunde-orgutlenme-surecinde-karsilasilan-sorunlar-\(1\)](http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/23002/muzik-sektorunde-orgutlenme-surecinde-karsilasilan-sorunlar-(1)), [Erişim Tarihi 05.02.2012].

- Engels, F. (2010) **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Ankara, Sol Yayınları.
- Erdut, T. (1998) **Yeni Teknolojilerin İş İlişkileri Üzerine Etkisi**, TÜHİS, İzmir.
- Fraser, A., (2005) **Çingenerler Avrupa Hakları**, Homer Kitabevi.
- Güzel, A., Okur, A. R., Caniklioğlu, N. (2010) **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Beta Yayıncılık, Ekim.
- İş ve Sosyal Sigortalar Kanunu** (2009), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği”, **Devre Eğitim Çalışması I**, OLEYİS Vakfı Yayınları.
- Kaçmaz, G. (2009) **Eğlence Pazarlamasında Sahne Sanatlarının Pazarlaması ve Bir Uygulama**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2008) **Günümüzde İnsan ve İnsanlar**, 11. Basım, İstanbul, Evrim Yayınevi.
- Kılıçoğlu, M. (2002) **Sosyal Güvenlik Hukukunda Borçlanma**, Turhan Kitabevi Yayınları.
- Kılınçer, Z.; Mustan Dönmez, B. (2013) “ ‘Kültürel Kimlik’ Ve ‘Kültürel Adaptasyon’ Kavramları Çerçevesinde Malatya Romanlarının Müzik Pratikleri”, **Folklor/Edebiyat**, C. 19, S. 74.
- Kolukırık, S. (2006) “Sosyolojik Perspektiften Türk(İye) Çingenerleri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.3, S.1, www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/download/13/25, Erişim Tarihi: [03.05.2012].
- Kyuchukov, H. (2007) **Bulgar ve Türk Müslüman Romanlar’ın Tarihi, Kültürü ve Dili**. Yeryüzünün Yabancıları Çingenerler içinde, Kolukırık, S. (der), İstanbul, Simurg Yayıncılık.
- Marsh A., (2008) “Etnisite ve Kimlik: Çingenerlerin Kökeni”, E. Uzpeder (ed); S. Davola/Roussinova(ed);S. Özçelik(ed); S. Gökçen (ed), **Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, İstanbul: Mart Matbaacılık, s. 19-28.
- Önen, S., “Çingenerler/Romanların Sosyal Haklara Erişimindeki Zorluklar: Roman ve Dom Toplulukları Karşılaştırması”, **Sosyal Haklar Sempozyumu III**, Kocaeli Üniversitesi, 25-26 Ekim 2011, s. 465-481.
- Özdemir, B. (1999) “Sanatçıların Sosyal Güvenlikleri ve Hizmet Borçlanmaları”, **Çimento İşveren Dergisi**,
<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/3mak993.pdf>, Erişim Tarihi: [12.05.2012].

- Özdemir, N. (2005) **Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü**, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayıncılık.
- Özer, U. (2012) *The Song of the Other/ Public Space as a Learning Environment and Gypsy Musicians in Turkey*.
- Peycheva, Lozanka & Dimov, Ventsislav (2004) “The Gypsy Music and Gypsy Musicians’s Market in Bulgaria”, **Difference and Integration**, Vol. 4, No.1, s.189-205.
- Politzer, G. (2010) **Felsefenin Temel İlkeleri**. Ankara, Sol Yayınları.
- Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesi**,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.28501.pdf>, [Erişim Tarihi 07.02.2012].
- Sezen, M. (2010) **Eğlence Sektöründe Çalışma İlişkileri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sway, M.(1984) **Ekonomik Adaptability: The Case of Gypsies**, Nisan, C. 13, S. 1, s. 83-98.
- Tokol, A. (2011) **Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler**, Dora Yayınları.
- Tuna M., Oguz, Z. N., ve Kolukırcık, S. (2006) “Menemen Çingenerler/Romanlarının Sosyo-Kültürel Özellikleri: Kazımpaşa Mahallesi Örneği”, **Uluslararası Çingene Sempozyumu**, Ulaşılabilir Yaşam Derneği, 6-7 Mayıs, İstanbul, s.9,
goc.bilgi.edu.tr/documents/MenemenCingenerleri.doc, Erişim Tarihi: [27.01.2012]
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi** (1998) Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, C. 3.
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu** (2012) SGK Yayın No: 30, Mart.

